

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

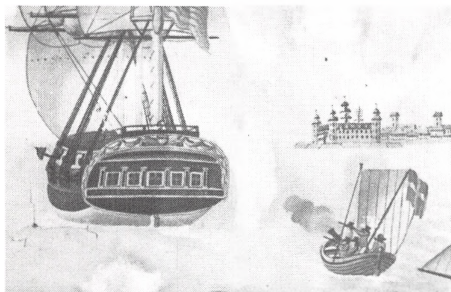
siden soxO

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

NR. 4, 4. ÅRG. 1987

Indhold

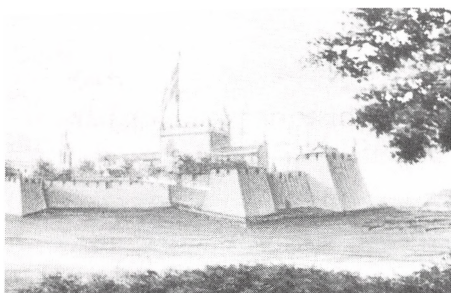

*Forsiden:
Det engelske skib Arcade opbringes af
danske kaperskibe.*

Kapere 4
af Ann Nørregaard

Ordenshistoriograf og
samtidsforsker 12
Interview med Tage Kaarsted

Bognyt 19
af Poul Sverrild

Tranquebar 20
af Karl Peder Pedersen

Kilderne fortæller 30
Herrnhuterne i Christiansfeld
af Thomas Bloch Ravn

En dansk republikaner 38
af Ole Stender-Petersen

Udgiver
Dansk historisk Fællesforening og
Rigsarkivet

Ansvarshavende redaktion
Bent Blüdnikow (bb)
Steen Ousager (smo)

Øvrige redaktionsmedlemmer
Poul Olsen (po)
Hans Munk Pedersen (hmp)
Poul Sverrild (psv)

Lay-out
Kristin Wiborg

Fotografer
Tage Ludvigsen og Alice Westergaard

Tryk
Winds Bogtrykkeri ApS,
Haderslev
ISSN: 01-09-6028

Abonnement
tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9,
1218 København K,
tlf. 01 92 33 10.
Girokonto: 5 08 62 64.
Kassereren, DHF, Park Boulevardn 52,
8900 Randers.
Abonnementer er løbende
indtil opsigelse.

Pris
Årg. 1987, nr. 1-4: kr. 85,-
Løssalg pr. nummer: kr. 30,-
Udlandsabonnement 1987: kr. 125,-

Distribution
Avispostkontoret

Flytning
Meddeles altid postvæsenet.

© Copyright:
Siden Saxo 1987.
Tilsluttet Copydan.
Udsendes også til Blindes
Lydforlag,
som lydbånd, der fås
på biblioteket.
Ring evt. 06 96 63 21.

Siden sidst...

På vej mod endnu en årgang af SIDEN SAXO – den 5. – præ-senterer vi atter en række artikler om historiens Danmark og menneskene bag den.

Lokalarkivar Ann Nørregaard ser nærmere på, hvordan det gik for sig, da Danmark under Englandskrigene 1807-14 legaliserede sørøveri – det såkaldte kapervæsen. Ann Nørregaard har specielt set på forholdene i søfartsbyen Dragør.

Det sker, at folk kommer til at overtræde lovgivningen f.eks. af politiske grunde. Det var, hvad en af Danmarks første republikanere gjorde, da han umiddelbart efter grundlovens vedta-

gelse krævede monarkiet afskaffet. Det var for meget for den første grundlovsregering, og den fik bl.a. republikaneren Louis Touscher kastet i fængsel.

Denne historie har mag.art. Ole Stender-Petersen for første gang fremdraget.

Ind- og udvandring er centrale temaer ikke blot i dagens debat, men også i den aktuelle historieforskning. Forskningsstipendiat Thomas Bloch Ravn skildrer et indvandrersamfund i Danmark anno 1798, og det andet aspekt tager cand.mag. Karl Peder Pedersen sig af. Han har netop i bygningshistorisk øjemed været i Tranquebar på Indi-

ens østkyst og fortæller om baggrunden for det danske koloni-eventyr her, og hvad der fik danske kolonister til at tage afsted.

4. årgang er hermed afsluttet. Vi håber, at De også vil være med i den 5., og beder Dem derfor indbetale kr. 92,- på det girokort der udsendes i løbet af februar 1988. Så vil De fortsat kunne følge med i, hvilke resultater den nyeste historieforskning når frem til. Derfor blot:

PÅ GENSYN.

Kapere

Således så Dragør havn ud omkring 1830. Maleri af F. Th. Kloos. I venstre del af billedet er en båd blevet krænget over og behandlet med kogende beg. I havnen er folk beskæftiget ved lodsjollen. (Dragør lokalhistoriske samling).

Da Danmark sad i en svær situation under Englandskrigen 1807-1814 legaliserede man sørøveri.

I en årrække så de danske myndigheder med glæde på, at de såkaldte kapere erobrede

fremmede skibe. Regeringen fik nemlig del af byttet. Amagerbyen Dragør spillede en ikke ubetydelig rolle i dette kapervæsen. Det fremgår af lokalarkivar Ann Nørregaards beretning om kaperne i Dragør.

Kaperkrigen

Engelskrigene 1807-1814 kaldes med rette Kaperkrigen. Det første danske kaperreglement blev udstedt den 14. september 1807. Ifølge dette måtte alle, der havde løst kaperbrev og kunne stille en behørig kaution have lov til at opbringe alle fjendtlige handelsskibe, hvor de end måtte træffe dem og selv tage fortjenesten ved salg af last og skib mod at aflevere 1 % af fortjenesten til Søkvæsthuset.

Mange greb begærligt denne lejlighed til at vinde erstatning for lidte tab. Motiverne spændte lige fra kærlighed til fædrelandet og had til fjenden til eventyrlyst og simpel gridskhed. På en dag – den 16. april 1810 – blev der udfærdiget ikke færre end 34 kaperbreve. En del københavnske detailhandlende blev fremtrædende kaperredere, især urtekræmmer F. C. Brock på Højbro Plads gjorde sig bemærket. Han udrustede ialt 25 kaperskibe og havde til tider 400 mand i søen ad gangen. Blandt hans kaperkaptajner er opført 6 dragørskippere: Pieter Jansen Hermann, Rasmus Cornelius (Jans), Bertel Jansen Jans, Adrian Rasmussen, Theis Larsen Passer og Mathias Albertsen Riber. Denne driftige urtekræmmer indkasserede enorme summer i prisepenge, men da han døde i 1824, var hans bo insolvent.

Mindre bemidlede kunne dog også få del i herlighederne via en anpart i de mange kaperaktieselskaber, der oprettedes i disse år. Efterhånden som rygten om rigt bytte spredtes, opstod der en meget omfattende spekulationsforretning med kaperaktier. Aktier, der havde en pålydende værdi af 100 rdl. kunne, når heldet fulgte den pågældende kaper, stige flere hundrede rdl.,

men det modsatte forhold fandt lige så ofte sted. Et gribende eksempel herpå er Pieter Jansen Hermann. Han var i 1813 fører på urtekræmmer Brock's kaperbåd »General Bülow«. Da kaperen ikke fik nogen priser i løbet af de 2 måneder, togtet varede, endte eventyret med en proces, som Hermann tabte tillige med alt, hvad han ejede.

Søens hvepse

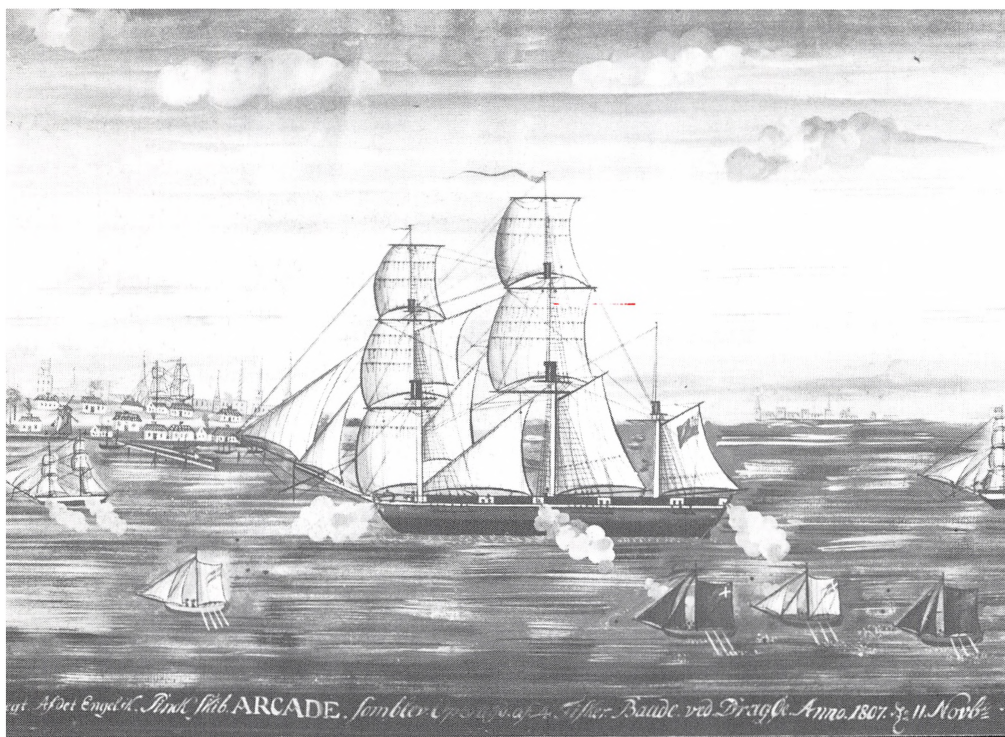
Når der var investeret i fartøj og udrustning, var næste skridt at finde en besætning. Mønstringsforretningerne varetoges i København af Waterschouten, der var tilknyttet Københavns Skipperlav. I hans embedsprotokoller findes ikke alene optegnet navnet på det enkelte fartøj, dets ejer og besætning, men tillige også afskrifter af den enkelte kaperkontrakt, der blev oprettet mellem reder, kaptajn og mandskab. Denne var nok så vigtig, thi heri stod skrevet, hvor stor en andel hver mand skulle have i et evt. udbytte. Et eksempel er »Snap op« af København, ført af Adrian Rasmussen. Efter at rederen eller interessenterne havde taget broderparten, deltes den anden halvdel mellem mandskabet som følger:

Kaptajnen	5 mandsparter
Styrmanden	2 mandsparter
Det øvrige mandskab	1 mandspart
samt i leje for båden .	1 mandspart

Kaperflåden bestod af en besynderlig blanding af fartøjer. Alt, hvad der kunne flyde, kunne bruges, lige fra fregatten »Cort Adeler«, dens 21 kanoner og 92 mands store besætning til små, åbne både på et par kommercelæster med en eller slet ingen kanoner og med en besætning på 10-15 mand.

*Pitter Pittersen Pouls (1793-1885).
Kapergast under engelskrigen
1807-14, havnefoged i Dragør 1833-77.
(Dragør lokalhistoriske Arkiv).*

Et billede på Dragør Museum forestiller »Prospect af det engelske pink skib Arcade, som blev opbragt af 4 fiskerbåde ved Dragør anno 1807 d. 11. november«. Adskillige historikere har uvist af hvilken grund – fortolket disse fiskerbåde som værende hjemmehø-

rende i Dragør. Det er der i og for sig heller ikke noget i vejen for, men i så fald er dragør-bådene ude på ulovligt kaperi. Der var nemlig endnu ingen fra Dragør, der havde løst kaperbrev på dette tidspunkt. Hvem kan det ellers være?

Kapernes besætninger var ofte internationale, specielt tyskere, hollændere og russere optræder i stort antal.

Kaperbådernes navne bar præg af deres forudbestemmelse. De skulle være hurtige og årvågne: »Jægeren« og »Snap Op«. Andre manede til varsomhed: »Forsigtigheden«. Adskillige udtrykker deres ejermænds harme mod England: »Fortjent« og »Gengæld«, medens andre forsøgte at indgyde fjen-

den respekt: »Fanden« og »Fjendens Skræk«. Enkelte så mere humoristisk på situationen: »Selskabsøen« og »Visiten«, medens navne som »Velfærden« og »Speculationen« tager sigte på et direkte pekuniært udfald.

Skønt staten udlånte de af englænderne efterladte kanoner og geværer, kunne det knibe med at armere de mange kaperfartøjer på behørig vis. Isenkræmmere og jernhandlere gjorde

derfor store forretninger og der blev smedet og støbt i det ganske land. Med tiden fik selv de mindste kaperfartøjer en svingbasse, entrebiler, huggertter og pistoler.

Kapervæsenet var ikke organiseret på anden måde end det af myndighederne udstedte reglement. De sejlede bogstaveligt talt i deres egen sø. De kunne angribe, som de havde lyst og måtte hytte sig, som de bedst kunne. Det hændte, at flere fartøjer slog sig sammen for derigennem at stå stærkere overfor fjenden. Det medførte selvfølgelig også, at de var flere om at dele byttet – sikkerhed kostede. Svend Bremer kalder kaperfartøjerne for »Søens hvepse«, en betegnelse, der dækker særdeles godt. Disse små irriterende tingester var for farlige at ignorere for englænderne, hvorfor de blev tvunget til at yde deres handelsskibe konvoj gennem farezonen. Således blev der i 1808 alene til konvoj i de dansk-norske farvande bundet ikke mindre end 96 krigsskibe, heraf 16 lineskibe, med en samlet besætning på ca. 30.000 mand.

Imellem mordere og tyve

Kendingssignalerne for kaperne medførte et stort administrativt arbejde, idet disse signaler måtte ændres hver gang, en kaper blev taget af fjenden. Mange kaper blev opbragte og mangen en kapergast måtte vandre i »Prisonen«, dvs. engelsk fængsel, som f.eks. den senere havnefoged i Dragør Pitter Pittersen Pouls, der beretter:

»1812 i eftersommeren udgik jeg med en kaperbåd ført af kaptajn Mathæi. En nat i oktober efter at vi var sejlet fra Kerteminde og ud i en flåde bestående af engelske orlogsskibe, svenske, tyske og russiske koffardi-

skibe, som lå for anker uden for Romsø i Storebælt, blev vi taget til fange af engelske rochalupper, som fra orlogsskibene vare udsendte for at opsøge os, det var mørk nat og vi opbragtes som krigsfanger. Vi blev henført til en fregat »Crescent« kaldet, og satte om bord som fanger. Efter 4 dages forløb blev vi udvekslede med engelskmænd, som sad fangne i Danmark, og kom således på fri fod igen.«

Anderledes gik det besætningen på kaperluggeren »Neptunus« på 3 1/2 kommercelæst og bevæbnet med 2 kanoner. Den var under kommando af kaptajn Farrer og havde en besætning på 13 mand, deriblandt 2 matroser fra Dragør: Niels Rasmussen 22 år og Ole Nielsen Dragoe 28 år. Denne kaper blev den 12. oktober 1811 indbragt som prise til Malmø af en svensk kanonbåd. Den 14. oktober 1811 skrev kaptajn Farrer fra Malmøhus Fæstning til major Jensen i København. I brevet berettes bl.a. om opbringelsen og mandskabets situation:

»Jeg må meddele majoren den ubehagelighed, at vi er taget af en svensk kanonchalup ført af kaptajn Jægerfeldt og satte fast. Vi er betragtede som sørøvere og er imellem mordere og tyve og ligger på gulvet...«.

Ved mellemkomst af den svenske gesandt i København og den svenske konge blev »Neptunus«'s besætning frigivet den 7. november 1811.

Oftere var det dog ulykkelige hændelser som storm og uvejr, der tyndede ud blandt kaperne. Det blev tilfældet for fregatten »Cort Adeler«, der under kommando af J. P. Bern strandede under isgangen ved Kastrup den 11. januar 1809 og blev slået til vrage.

Kapere og kapergaster fra Dragør

6 kaperbåde findes indregistreret som hjemmehørende i Dragør:

- »Laxen«, reder og fører:
Ole Hansen Wass
- »Makrellen«, reder og fører:
Ole Broders
- »Duen«, reder og fører:
Henrich Henriksen Palm.
- »Resolvent«, reder og fører:
Adrian Rasmussen
- »Flyveren«, reder og fører:
Hans P. Møller
- »Jageren«, reder og fører:
Carl Jansen Jans

Bådene fra Dragør var stort set af samme størrelse, havde samme antal besætningsmedlemmer og samme udrustning. Hvad der derimod er bemærkelsesværdigt er, at reder og fører var én og samme person på alle 6 fartøjer. »Laxen« og »Makrellen« fik kaperbrev med få dages mellemrum i 1807. De øvrige 4 både fik ligeledes deres kaperbrev omtrent samtidigt i 1809. Disse fik dog ikke lang tid til at forsøge lykken i. Den 2. august 1809 blev kaperiet forbudt. Først den 28. marts 1810 blev det atter tilladt at drage til kapers. Det har dog sandsynligvis ikke kunnet svare sig at være kaperfører på egen båd, siden kaperbrevene for bl.a. »Jageren« og »Flyveren« blev afleveret igen få måneder efter. Dermed ikke være sagt, at disse udmærkede mænd trak sig tilbage fra kaperiet. De kunne som f.eks. Adrian Rasmussen og Carl Jansen Jans blive menige besætningsmedlemmer. Adrian Rasmussen var i 1812 prisemester på »Spekulationen«, medens Carl Jansen Jans i 1813 var prisemester ombord på urtekræmmer Brock's kaperbåd »Jægeren«, på hvil-

Carl Jansen Jans (1780-1854). Kaperskipper og -reder 1809. Prisemester hos kollegaen Bertel Jansen Jans 1813. (Dragør lokalhistoriske Arkiv).

ken bysbarnet Bertel Jansen Jans var fører.

Det var de færreste beskåret at være både reder og fører af egne både. Det krævede kapital, derimod var nogle skippere fra Dragør førere af københavnske kaperbåde. I Waterschoutens protokoller er ligeledes adskillige af »wöre egne« optegnet blandt besætningsmedlemmerne på de københavnske kaperfartøjer. Heraf ses, at søfolkene fra Dragør var med i kaperiet fra dets spæde start til de sidste togter i 1813.

Priseretten

Når en kaper havde opbragt et skib, skulle dets papirer og pengekasse forsegles og overgives til priseretten. Der var én i hver stiftshovedstad. Herefter måtte kaperen selv afholde evt. udgifter i forbindelse med det opbragte skib. Kaperfører Broders måtte efter opbringelsen af skibet »De junge Anna« afholde følgende udgifter: For sagens behandling, dommens kundgørelse, undersøgelsesforhør, dommer- og skrivergebyr, for optagelse af skibets inventarium, ladningens vurdering, translåtørpengge etc., ialt 1.966 tdl. 18 mark.

Blev skibet dømt »god prise«, blev både skib og last udbudt på auktion. Først derefter fik kaperen sine udgifter dækket via auktionsbeløbet. Auktionerne løb som regel over 3 omgange. Første og anden auktion var forbeholdt ladningen og tredje auktion vedrørte skibet. Da kaperfører Theis Larsen Passer og hans fartøj »Fortuna« opbragte og prisedømte skibet »Ganges« på 110 kommercelæster solgtes lasten over 2 omgange. Hovedladningen, bestående af adskillige hundrede tønder Cadiz salt, indbragte 15.210 rdl. 3 m. 8 sk. »Ganges«, der var vurderet til 25.000 rdl., solgtes imidlertid 5.000 rdl. under vurderingen til 6 partredere. Disse tre auktioner fandt sted på hver sin dato indenfor et tidsrum af ca. 1 måned.

Kaperiet medførte et betydeligt arbejde for priseretterne. Det varede derfor ofte lang tid, inden rettens afgørelse faldt, og prisepengene kunne komme til udbetaling. Af samme årsag indkom der en mængde ansøgninger om udbetaling af forskud på prisepenge. Det var ansøgninger, der i deres motiverin-

ger viser stor opfindsomhed og ikke er uden en vis komik. Ofte appelleredes priseretternes afgørelser til Overadmiralitetens ret i Rendsborg, og sagen blev trukket i langdrag. Det kunne også hændes, at det erobrede skib slet ikke blev prisedømt, men frigivet. I flere tilfælde blev der tilkendt »prisen« en erstatning. Kaperen måtte da give afkald på den i kaperbrevet stillede kaution og yderligere betale en evt. bøde, hvorefter »sømandene gik med tør mund«. Det hændte dog også, at det frigivne skib måtte betale en erstatning til kaperen, såfremt dets papirer ikke var i perfekt orden, for i de tilfælde havde kaperen handlet i god tro, og burde derfor have en »duceur«. I det hele taget afstedkom arbejdet med prisesager og prisepengenes fordeling et utroligt papirruseri.

En heftig disput

De fleste opbringelser er tilsyneladende foregået uden større dramatik, men af og til findes optegnelser, der vidner om det modsatte forhold: Dom nr. 355/56 af 30. september 1811, kaperfører Bertel Jansen contra kaptajn L. Jones på skibet »Lion«. Sagen fremstilles således:

Skibene »Alknomai«, »Horace« og »Lion« kom samlet den 4. september fra Østersøen. Da de var ved indsejlingen til Drogden, udgik kaperfører B. Jansen og affyrede et kanonskud mod dem, hvorefter de lagde bi. Jansen gik først ombord på »Alknomai« passerede derefter »Lion« forbi og bordede »Horace«.

Imidlertid havde »Lion« fået en dragørlods ombord. Ifølge dennes forklaring lod han brase fuldt og satte sejl til for at holde skibet under kommando

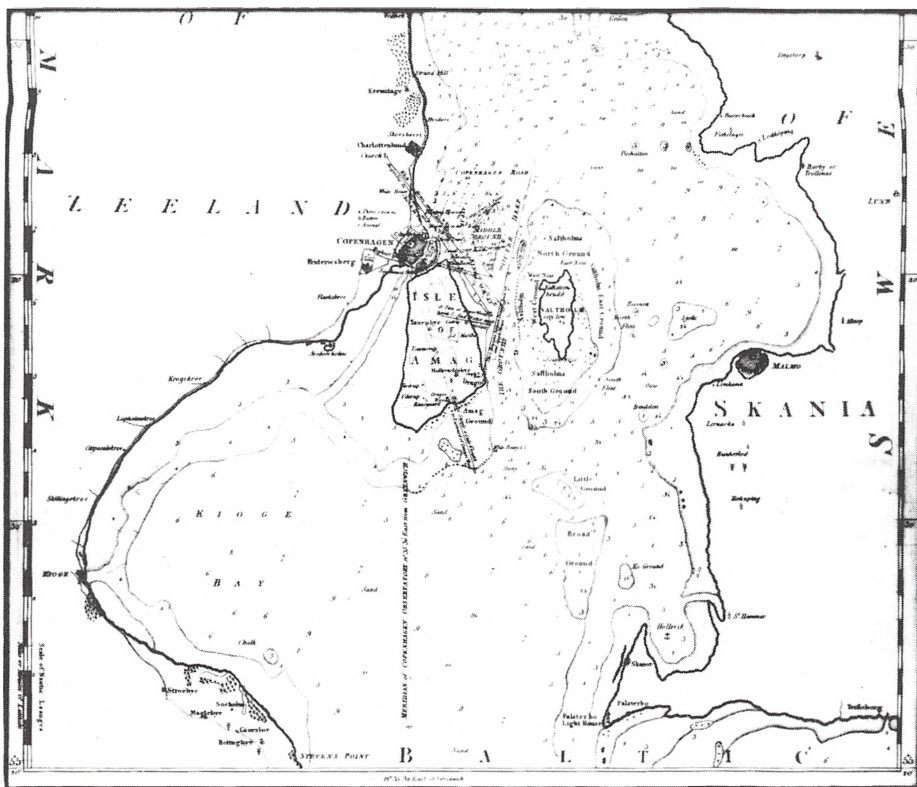
og undgå grunden. Kort efter affyrede kaperføreren et pistolskud efter »Lion«. Lodsens sagde til kaptajn Jones, at de ikke behøvede at bakke, da kaperen altid kunne ro dem op, siden vinden var så svag. Jansen kom da også uden vanskelighed til skibet, fra hvilket en fangeline blev udkastet, som kaperne dog ikke betjente sig af. Jansen kravlede ombord tillige med styrmanden M. Riber og tolken.

Herefter havde Jansen først en ordveksling med lodsens i anledning af, at sejlene var braste fulde. Derefter var det, ifølge Jansen's forklaring, at kaptajnen skulle have sat sig til modværge. Kaptajn Jones, hvis skib var armeret med 2 ladte kanoner samt et antal ligeledes ladte flinter (geværer) og pistoler, var gået ned i sin kahyt og havde fremtaget en flint, hvilken han havde holdt frem for kaperen, der var gået efter ham mod kabytten. Da Jansen så kaptajnen med flinten i hænderne, vendte han om og kaldte på sine folk.

Jansen påstod, at han, før kaptajn Jones gik til sin kahyt, havde forlangt skibspapirerne udleveret. Kaptajnen sagde derimod, at hans handling var en umiddelbar følgevirkning af den hidsigte disput mellem kaperføreren og lodsens, hvilken havde gjort ham ængstelig for skibet. Kaptajnen havde forlangt at få forevist kaperbrevet, men dette var ikke blevet vist ham.

For kaperføreren's udsagn vidnede hans styrmand og tolken. Lodsens forklaring talte derimod for kaptajnens foregivende om, at hans nedgang i kabytten stod i umiddelbar forbindelse med kaperføreren's og lodsens disput.

Retten konkluderede, at det næppe var sandsynligt, at Jansen i de få øjeblikke, fra han kom ombord og til geværet blev taget frem, både havde

I 1801 tegnede englenderne det farefulde område ved København. (Orlogsmuseet).

haft en diskussion med lodsen og tillige havde forlangt skibspapirerne udleveret. Da samme skibs neutralitet iøvrigt blev dokumenteret, blev skibet frigivet, dog således, at der af samme blev udredt 1.000 rdl. til B. Jansen samt retsomkostninger.

Prisepengenes fordeling

Når en prise blev taget af en større flådeafdeling, krævede priseretten lange lister over de deltagende fartøjers

besætninger. Var et batteri eller en hærufdeling involveret, skulle der tillige foreligge fuldstændige lister over disses mandskab fra den pågældende dag, således at folkene kunne få del i prisebyttet. Plakaten af 22. december 1808 bestemte, at priser, som blev erobret af kaperne, medens flåden eller batterierne kæmpede med den fjendtlige konvoj, skulle deles i 2 lige store dele, hvoraf kaperne fik den ene halvdel og flåden og/eller batterierne den anden halvdel. De priser, der under en

sådan aktion overgav sig på grund af flåden eller batterierne, tilfaldt helt og holdent disse. Dette skyldtes mere ønsket om en demokratisk fordeling af prisepengene end en bureaukratisk tankegang.

Således fik de dragørlodser, der var udstationeret på batterierne, deres andel af prisepengene ligesåvel som de, der havde lodset priserne ind i havn.

Lad os tage et eksempel.

December 1809. Et havareret amerikansk skib under kommando af kaptajn William Gree blev lodset ind til København af dragørlodsen Jens Hansen Snedker. Skibet blev prisedømt og pengene tilfaldt kongens kasse. Majestæten bevilligede lodserne en »gratification«, ifølge hvilken Dragør Lodseri fik udbetalt 600 rdl. Af disse fik Jens Hansen Snedker blot de 50 rdl., de øvrige 550 rdl. skulle anvendes til lodsjollernes istandsættelse.

Hvad kaperne angik, fordeltes prisepengene efter en mellem reder og mandskab oprettet kontrakt. Som regel tilfaldt halvdelen af overskuddet rederen. Den anden halvdel deltes i mandparter efter grad og ansvar.

Da der kunne gå lang tid fra en prise blev taget og til priserettens dom faldt, udstedte den pågældende kaperkaptajn et »andelsbevis« til hvert besætningsmedlem. Ifølge dette havde indehaveren ret til en nærmere andel i den sum, prisen forventedes at ville indbringe på en auktion.

Kapergasterne havde sjældent ro til at vente så længe. De omsatte derfor ofte beviserne til kontanter hos diverse spekulanter, der så senere efter prisedom og auktion tog gevinsten eller tabet.

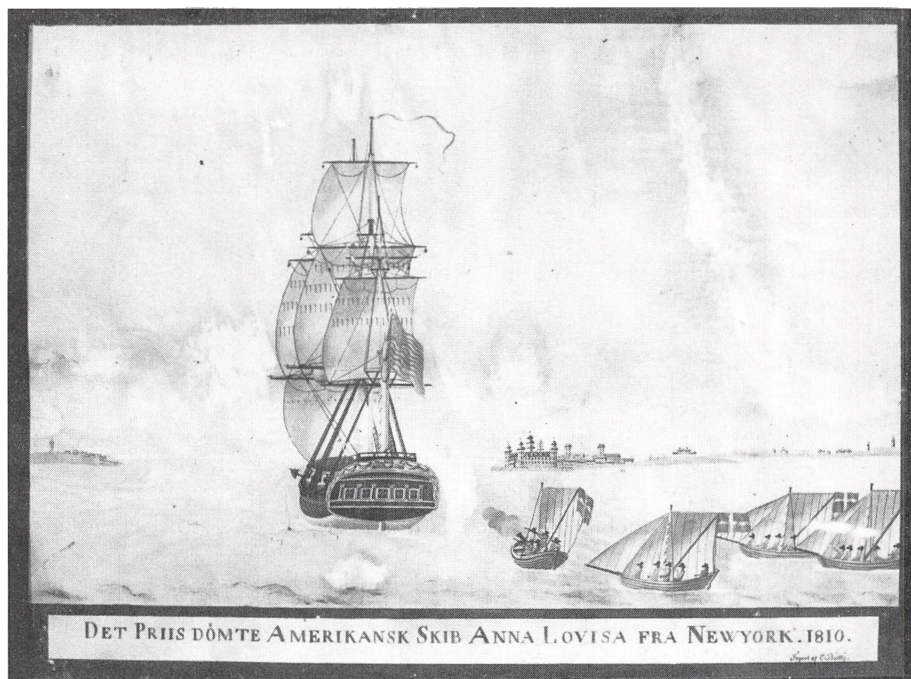
Kapergasterne var kendte skikkelser overalt i denne tid. Viste de dyderne til

søs, udfoldede de til gengæld lyderne på landjorden, thi der sejlede næppe nogen »sømand på det blå hav, hvem ikke sådanne let tjente penge ville brænde på lommen«. Drik, spil og anden morskab hørte til dagens orden. Ofte gik turen i de såkaldte »kaper-vogne« fra København til Dyrehaven, hvor der blev festet til langt ud på natten.

Pengene blev dog ikke kun anvendt til svir og luksus. At give pengegaver til velgørende formål lod til at være nærliggende for kaperfolket, særligt når forfængeligheden kunne gå arm i arm med gavmildheden. Således overrakte grosserer A. F. Beyer på vegne af kaperfartøjerne »Danmark«. »Laxen«, »Peder Wessel«, »Vennerne«, »Makrellen« af Dragør og »Makrellen« af Helsingør m. fl. en gave på 2.000 rdl. til dronningen, der viderebefordrede denne sum til Admiralitets- og Commissariatscollegiet til støtte for Søetats skoler i Nyboder.

Indtægter

De første års kapertogter var særdeles indbringende. Man regner med, at alle periodens kapertogter indbragte godt 100 millioner rdl. – omsat efter en gennemsnitskurs, man var nemlig midt i en inflation – et beløb, der i vore dage svarer til mellem en halv og en hel milliard kr. Tager vi året 1810 som udgangspunkt, blev der ved prisedomstolen i København prisedømt 70 fartøjer, som hver især repræsenterede en værdi af ca. 100.000 rdl. 20 fartøjer indbragte hver over 250.000 rdl., men enkelte ladninger gik for det tre-dobbelte løb. Alle disse auktioner bidrog til, at landet blev forsynet med varer,

Det amerikanske skib Anna Lovisa kapes på billedet af fiskere fra Gilleleje. Maleriet er fra 1810. (Orlogsmuseet).

om end det ikke forslog til at afhjælpe mangelen.

Selv om tidens pengeværdi var ringe og svingende, tjente mangen en kaper gode penge. Holder vi os til året 1810, ser vi, hvad nævnte kaperkaptajner tjente:

Bern og Jens Lind	713.000 rdl.
Bødtker	608.000 rdl.
Toxværd m. fl.	480.000 rdl.
Svendsen	475.000 rdl.
Sonne	382.000 rdl.
Nielsen	380 rdl.

Hvad kaperkaptajnerne fra Dragør angår, viser de respektive skifter, at de generelt har klaret sig økonomisk godt.

På trods af krisetider og statsbankerot har de fleste alligevel formået at lægge en god skærv på kistebunden foruden, at de har investeret i fast ejendom, nogle endog i flere. Kun én: Adrian Rasmussen er insolvent ved sin død i 1813, 45 år gammel. I dødsboets opgørelse figurerer en del møbler samt en obligation ifølge hvilken, han skylder 1.333 rdl. væk. Hertil skal lægges 33 rdl. til kirurg Schaffer for at have tilset ham i sygdommen (galdefeber) samt for diverse medikamenter. Hans ejendom overgår tilsyneladende til hans enke Johanne Jeppesdatter.

Mange matroser blev ligeledes hus-

ejere i denne periode, så man må formode, at pengene fra kaperiet er gledet i en støt strøm ned i dragørernes lommer.

Prisepengenes fordeling gav ofte anledning til utilfredshed. Tilsidst blev det nødvendigt at udnævne en kommission til at bilægge stridighederne. F.eks. klagede styrmand H. N. Holte fra kaperbåden »Admiral Juel« i oktober 1811 til priseretten over rederen Jens Lind. Retten idømte Jens Lind:

»Inden for 4 uger at aflægge fuldstændigt regnskab til Holte for dennes andel i priserne »Spring«, »Sally« og »Flyvefisker« tillige med deres ladninger... og endvidere at udbetale til Holte den andel, han er berettiget til«.

Jagten på prisepenge resulterede i, at kaperne såre ofte gik offensivt til værks og angreb uarmerede skibe. Det kom så vidt, at Sverige i 1808 klagede over danske kaperbådes røvertogter på dets kyster. I den efterfølgende periode udstedtes adskillige forordninger og tillæg til samme, der alle havde til formål at komme det regulære søoveri til livs.

Af og til idømtes kaperne bøder ved priseretten, når forhørene bragte mislige forhold ved opbringelsen for dagens lys. Ellers blandede myndighederne sig forholdsvis sjældent i kaperanliggenderne. Forholdet til søetaten var også udmærket, skønt kaperne tit under bataljer på søen var med til at høste fordele og netop opererede lettest i læ af marinen.

Eftervirkningerne

Den 14. januar 1814 blev den officielle fred sluttet i Kiel. Den syv-årige krig og dermed kanonbådenes og kaperens æra var endt.

Den sidste fortegnelse for kaperne i Waterschoutens protokol er dateret 11. december 1813. Ingen redere fandt det åbenbart anstrengelserne værd at udruste nye kapertogter og de gamle reglementer og anordninger ophævedes efterhånden.

Hvad der blev opnået ved denne form for krigsførelse, kan diskuteres. Givet er, at det ikke var nogen gevinst for Danmark at være Napoleons forbundsfælle. Årene fra 1801-1807 havde været kendetegnet ved de store rigdomme, handelsflåden bragte hjem. Efter 1807 decimeredes denne ved opbringelser, dens bevægelsesfrihed blev lammet og Danmark stort set blokeret. Norge, der var afhængig af tilførsler udefra, blev bragt på hungersnødens rand og herhjemme gik inflation og statsbankerot hånd i hånd.

I 1807 havde Dragør 71 skibe på tilsammen 2020 kommercelæster. Sammenlignet med Københavns 232 skibe med tilsammen 22.092 læster, var det ikke overvældende, men Dragør var ikke desto mindre en af de største søfartsbyer i riget. Krigen mod England blev en katastrofe for byen:

»Af alle søstæder i Danmark har næppe nogen lidt mere ved krigen end den mindste blandt dem, Dragør på Amager. Før end ufreden ejede denne vindskibelige (driftige) by omkring 80 mådelige fartøjer, hvormed dragørerne sejlede på alle provinserne, ja endog på udenrigske havne. Men dels ved opbringelse, dels ved at drives på grund af fjenden er hint antal af fartøjer nu så formindsket, at byen i det hele kun tæller 20«. »Nyeste Skilderie«.

Byen var næsten ruineret som følge af krigen, dertil kom så statsbankerotten, der fejede de sidste økonomiske smuler væk under benene på beboerne.

Kun få skipper havde råd til at investere i nye fartøjer. Ovennævnte artikel fortsætter med en beklagelse af de – endnu – sejlandes økonomiske forhold:

»De have ikke så megen formue, om de end ejede fartøjer, at indkøbe ladninger, f.eks. brænde, som de almindelig plejede at bringe hertil, thi det, hvortil der i fredstiden kun behøvedes 300-400 rdl. udfordrer nu nogle tusinde rigsbankdaler.«

Trods idelig flid og sparsommelighed varede det meget længe, inden byen kom på en økonomisk god fod igen.

Kilder:

Dragør Lokalhistoriske Arkiv:
Dragør Lodseries Arkiv; Pitter Pittersen Pouls erindringer; Ligtale ved Bertel Jansen's jordefærd; Folkefortællinger; Kirkebøger; Kjær's kartoteker; Skifteprot./skøde og panteprotokoller; Div. billedmateriale.

Landsarkivet for Sjælland m.v.:

Københavns Søret indtil 1861 samt Priseretten 1807-1814; Retsprotokoller med tilhørende dokumenter; Auktionsdokumenter vedr. bortsolgte skibsladninger; Kopibøger, journaler og korrespondance vedr. Priseretten; Forhøringskontorets arkivalier; Waterschouten i Kbhvn.

Rigsarkivet:

Justits- og domprotokol vedr. Priseretten i Sjælland 1807-14; Domprotokol vedr. Priseretten i Kbhvn. 1810-14; Journal over Priseretten; Register over de ved overadmiralitetstretten pådømte sager 1808-14; Prisesager fra forskellige steder 1810-13; Protokoller over udfærdigede kaperbreve 1810-13; Prisesager 1810.

Ordenshistoriograf og samtidshistoriker

Bent Blüdnikow og Steen Ousager har interviewet samtidshistorikeren Tage Kaarsted, som beretter om samtidshistorie og samtidshistorikeren, sit arbejde som kongelig ordenshistoriograf og sine sidste nye projekter: En afhandling om regeringsdannelsen 1975, som Mogens Glistrup forpurrede.

Hvad er samtidshistorie?

Det er der mange meninger om. Nogle mener, at samtidshistorien begynder ved skelsættende begivenheder i nyere tid som f.eks. 1. verdenskrig. Jeg er uenig: samtidshistorikeren beskæftiger sig med den tid, hvor aktørerne endnu er levende. Det helt afgørende er, at de kan interviewes, og at man kan få deres reaktion på det, man har skrevet.

Levende aktører

Men når jeg lægger vægt på interviewene, er det fordi, at man så kan danne sig et indtryk af de pågældende – og det er netop samtidshistorikerens store fordel. Historikeren Åge Friis, som i sin tid indsamlede oplysninger om indførelsen af parlamentarismen – systemskiftet – i 1901 fortæller at det var mægtigt interessant at føre samtaler med den daværende statsminister, J. H. Deuntzer fordi »... han gjorde et på mig aldeles uvederhæftigt indtryk.«

Jeg har haft tilsvarende indtryk; der er nogen, der er alt for indlevet i det, de beskæftiger sig med.

Men ellers adskiller samtidshistorie sig ikke fra andre epokers historie.

I din tidlige forskning beskæftigede du dig ikke med samtidshistorie?

Næ, men en historiker behøver jo heller ikke altid at behandle det samme. Faktisk kan den politiske beslutningsproces og den politiske historie til tider hænge mig ud af halsen. Så jeg slapper af ved at udgive en hedebondes dagbøger o.a. godt. Men – mit første samtidshistoriske værk skrev jeg allerede i 1964. Det handlede om regeringskrisen i 1957, den krise der førte til dannelse af den såkaldte trekantregering mellem socialdemokraterne, de radikale og retsforbundet.

Viggo Starcke og general-feltmarskal Rommel

Den betød overordentlig meget for mig, fordi den blev positivt modtaget,

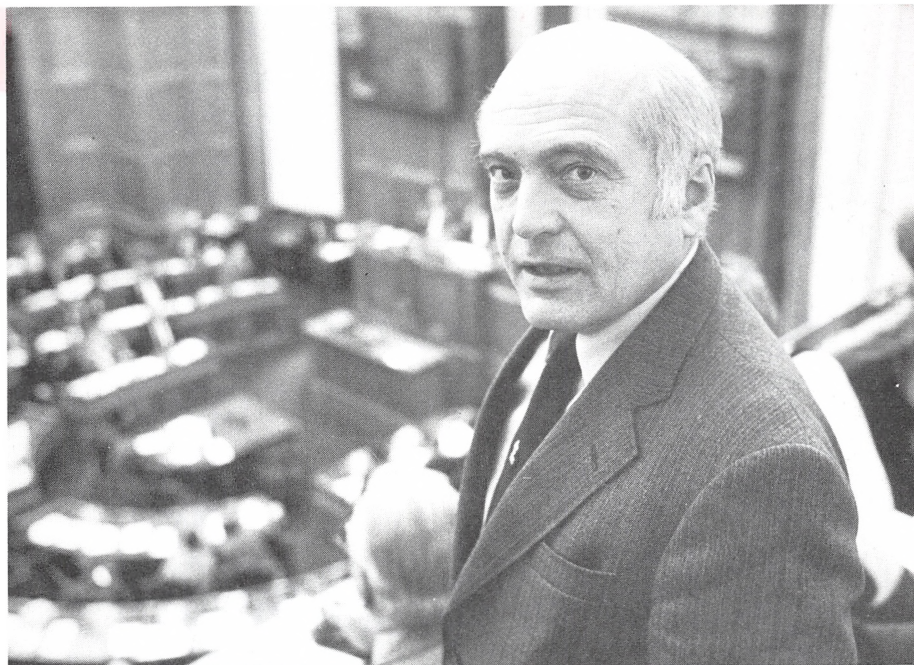
og det åbnede så senere en række døre for mig. Kun Viggo Starcke fra Retsforbundet tilgav mig aldrig min vurdering, hvilket afstedkom en langvarig polemik. Den har så til gengæld skabt nye kilder.

Hvad ledte dig til samtidshistorien?

Det var en slags politisk engagement, udsprunget af 2. verdenskrig. For mig – som så mange andre – var det en uhyre dramatisk periode, fordi jeg som dreng boede i Silkeborg, hvor værne-magten havde hovedkvarter. En dag på vej hjem fra skole så jeg et glimt af generalfeltmarskal Rommel, som inspicerede Vestvolden i 1943. Det virkede meget mærkeligt på mig at læse om Cæsars Galler-krige i skolen, når en verdenskrig udspillede sig lige uden for døren.

Så kom Sydslesvig-røret i 1945, og i 1947 begyndte jeg som student at gå til en forelæsningsrække hos professor Troels Fink om Slesvig efter 1920. Det blev til revision af en lang række fordomme og myter og en indvielse i samtidshistoriens problemer. Dette be- styrkede mig i min interesse for de sidste 100 års politiske historie, så meget mere som den kolde krig og særlig kuppet i Prag samtidigt påvirkede mig voldsomt: Hvad kunne det mon betyde for det danske demokrati?

Du har beskæftiget dig en del med journalistik bl.a. som underviser på Journalisthøjskolen. Har det virket styrkende for din samtidshistoriske interesse?

Tage Kaarsted i Folketingssalen december 1983.

Tage Kaarsted

1928 Født i Silkeborg.

1947 Student.

1955 Cand.mag. fra Århus Universitet.

1955-1968 Gymnasielærer.

1957-1961 Lærer ved Journalistkur- sus Århus Universitet.

1958- Udgiver en lang række histori- ske værker og kildesamlinger, indledt af: Hvad kan det nytte – De radikale og forsvarssagen.

1960- Medlem af en lang række orga- nisationers bestyrelser fra historiske foreninger, bryggerier og aviser til uddannelsesrådet ved Journalisthøj- skolen og Danmarks Naturfrednings- forening.

1962-1968 Lektor i statskundskab.

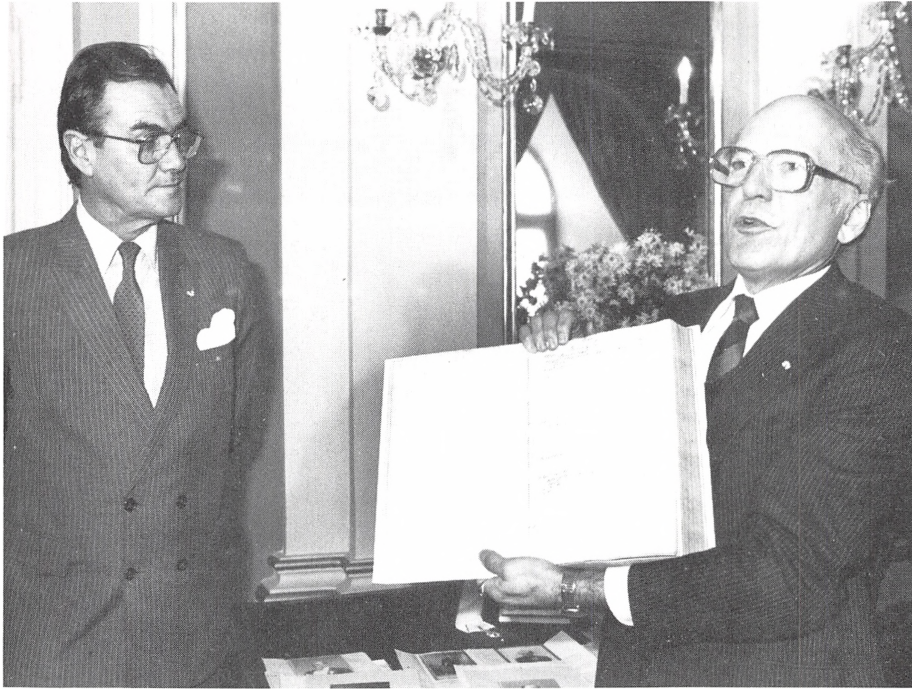
1968- Professor i moderne historie, Odense Universitet.

1968 Udsender disputatsen om På- skekrisen 1920, men konkluderer, at der ikke var tale om et statskup. Vel opløste kongen en regering, som ikke havde haft noget flertal imod sig, og vel gjorde han det efter råd af en række pressionsgrupper udenfor fol- ketinget bl.a. anført af H. N. Ander- sen. Men kongen ønskede ikke nogen omvæltning af statssystemet og blan- dede sig i øvrigt aldrig senere i det parlamentariske arbejde.

1986 Udgiver bind 3 i den stort an- lagte biografi om Ove Rode. Det 4. og afsluttende bind er under udarbej- delse.

1987 Arbejder på et værk om rege- ringsdannelsen 1975.

INTERVIEW

*I Ordenskapitlet samles levnedbeskrivelser af bl.a. dannebrogsmænd. I 1986 udgav Tage Kaarsted en bog med 45 af disse dannebrogsmænds biografier. Her ses Kaarsted præsentere bogen for pressen med prins Henrik ved sin side.
Foto: Peer Pedersen.*

Det er vanskeligt at svare på. Men allerede som student udarbejdede jeg nogle kartoteker over vigtige begivenheder i de sidste 200 år. På grundlag heraf begyndte jeg så at skrive artikler og kronikker til en række aviser. Ikke blot tjente jeg penge til studierne, men det gav mig også en betydelig træning i det at skrive.

Historien må aldrig være kedelig

Men når jeg ivoirigt kom ind på Journalisthøjskolen, skete det nærmest på af-

bud: Troels Fink blev i 1955 af regeringen bedt om at bistå med udarbejdelsen af de såkaldte Bonn-København-erklæringer, hvormed Slesvig-spørgsmålet blev løst. Så blev der brug for en vikar, og det var på denne måde, jeg kom ind.

Journalist er jeg ikke, men jeg mener, at jeg har skrevet journalistisk om historiske emner, fordi jeg altid har haft én interesse ved siden af forskningen: den pædagogiske. Altså på en tilgængelig måde at formidle den viden, jeg har haft det privilegium at kunne tilegne mig på det offentliges regning.

Mit motto i denne henseende er, at historie ALDRIG må blive kedelig. Derfor må man virkelig gøre noget ved sproget.

Skal historikeren også på journalisthøjskole?

Det er selvfølgelig rigtig, at ganske mange journalister har fået næsten monopol på den nyeste samtidshistorie. Men selv om det skuffer mig, at så få af de utrolig mange historikere, der er blevet uddannet i de senere år, bruger deres uddannelse og viden til formidling, så er svaret nej. For øvrigt har der altid været en tradition for, at journalister har skrevet samtidshistorie, og skal det endelig være, tror jeg snarere problemet er, at samtidshistorien er kommet i politologernes hænder. Mange af dem udtrykker sig temmelig uforståeligt.

Jeg kan imidlertid fortælle, at forskningsrådet er ved at planlægge et projekt om Danmarks nyere politiske historie. En række historikere vil snart søge at lave en veldokumenteret og videnskabelig fremstilling af tiden efter 1945.

Har journalisterne haft succes, fordi de skriver om enkeltpersoner?

Så er det i hvert fald historikernes egen skyld. De politiske biografier er f.eks. fuldt ud så interessante som den rene beskrivelse af strukturer og abstrakte forhold. Jo mere jeg har arbejdet med historien, desto mere er den forståelse også vokset frem hos mig, at historien drejer sig om mennesker. Det

er det min historieskrivning skal handle om. Men medens f.eks. Lyngby-Jepsens udmærkede Stauning-biografi prøver at forstå og beskrive hele personen, handler min Ove Rode-biografi først og fremmest om at beskrive et menneske i en række politiske situationer.

Den historiske biografi

Men det betyder ikke, at jeg ikke har den største respekt for historikere, der som professor Hans Chr. Johansen, har puttet Øresundstoldregnskaberne på edb og herigennem nået nogle fremragende resultater. Men det er ikke mit gebet – ganske som andre forskningsområder er delt op i specialer.

I en periode har det jo i øvrigt været upopulært og politiske bandlyst blandt historikere at dyrke den biografiske genre. Den epoke er heldigvis forbi nu, og jeg håber, at danske historikere nu vil begynde at læne sig noget mere op af den angelsaksiske med dens næsten finlitterære tradition.

Du gør meget ud af at samle mundtlige kilder og færdes derfor meget i beslutningstagernes kreds. Giver det ikke fortrolighedsproblemer?

Jo, det er et problem. Man kan blive påvirket af mennesker med en særlig stærk udstråling, og man kan på denne måde komme til at skabe nogle kilder, som måske forrykker kærnen i helhedsopfattelsen. Men det er vel bedre at have sådanne kilder end slet ingen!

Efter den dramatiske valgkamp i 1957 kunne en glad Viggo Starcke modtage lykønskninger. Foto: Jacob Maarbjerg.

Efter valget var situationen uafklaret og en række indviklede regeringsforhandlinger begyndte. Dette politiske spil udredte Kaarsted i sin bog »Regeringskrisen 1957«. På billedet ses Erik Eriksen og H. C. Hansen efter valget. De ser lidt tvivlrådige ud.

Fortrolighed

Jeg har også fået oplysninger, som jeg ikke kunne bruge. Men jeg har så sagt til de pågældende, at hvis jeg finder noget tilsvarende i de åbne kilder, så bruger jeg det. Men klart nok er der tale om en balanceakt, for føler nogen, at man har misbrugt fortrolige kilder, så lukkes de øjeblikkelig. Og det er jo ikke meningen.

Kan en samtidshistoriker ikke blive for indlevet i sit miljø, blive en del af »the establishment«? F.eks. er Arthur Schlesinger blevet kritiseret for at have været pot og pande med Kennedy-klanen, som han endog skrev taler for.

Det kan jeg selv vanskeligt svare på. Jeg synes selv, at jeg har en vis distance til de folk, jeg skriver om, og jeg har da heller aldrig været »speech-writer« for nogen.

INTERVIEW

Hvordan samler du i praksis dine kilder ind?

Jeg opsøger aldrig ledende politikere, i en ansændt situation. Men når der er gået en 3-6 dage eller mere, prøver jeg at opsøge dem. Resultatet skriver jeg så ned, og det ender i mit arkiv, som så til sin tid skal afleveres til Rigsarkivet, hvor det m.h.t. adgang og benyttelse vil blive administreret i henhold til gældende praksis.

Jeg vil dog gerne tilføje, at der også til den nyeste samtidshistorie overraskende nok findes et stort og vigtigt skriftligt kildemateriale. Det har jeg påny konstateret, nu hvor jeg sidder og arbejder med regeringsdannelsen i 1975, den som faldt til jorden på grund af Mogens Glistrup. Dette materiale kan med stor fordel benyttes som baggrund for mine interviews.

CIA og arkiverne

Afgørende for samtidshistorikeren er jo de adgangsbestemmelser, de nyeste arkiver er underlagt?

Jeg har et noget uafklaret forhold hertil: Lange arkivgrænser med selektiv adgang er jo blevet kritiseret, men sikrer formentlig indsigt i flere ting. Andre steder har man meget lave grænser, og det betyder så at der skabes skrivebordsarkiver, og at ting renses ud. CIAs arkiver er åbne efter 30 år, men da en amerikansk historiker ville undersøge, om Axel Larsen havde røbet sin viden til CIA, var der naturligvis

Midt i junglen

intet på sagen i disse arkiver.

Loven om aktindsigt har en lignende effekt: den vil også skabe skrivebordsarkiver og arkiver, der ikke afleveres, men bliver i institutionerne. Det, der vil blive gemt for eftertiden, kan let blive de sminkede kilder og halvt amputerede arkiver.

Kan Påskekrisen 1920 – det nogen betegner som et statskup – gentage sig igen?

Nej, det at monarken blander sig i afskedigelse af regeringer med parlamentarisk støtte i folketinget, kan ikke ske. Siden 1920 har kronen haft det ufravigelige syn, at den skal være politisk neutral, og den har da også siden været immun overfor pressionsgrupper udefra: Glistrup måtte jo f.eks. ret hurtigt opgive sine planer om at give dronningen større politisk indflydelse hvad han talte om i 1973.

Monarkiet: sidste bolværk

For påskekrisisens vedkommende må man huske på, at verden i 1917 var blevet rystet af revolutionerne, og i Danmark var systemskiftet og indførelsen af parlamentarismen kun lige netop blevet en realitet.

Der var ikke tale om statskup i 1920, for i så fald skulle kongen have ønsket statssystemet gennemgribende ændret. Men det Christian X ville, var jo at få udskrevet folketingsvalg – et uklogt ønske, da det var et indgreb i en parlamentarisk strid.

Regeringsforhandlinger efter valget i 1957 viste sig at være meget komplicerede. Viggo Starcke udtalte da til pressen: »Jeg vil tro, det kommer til at foregå som i Afrika i gamle dage. De indfødte lægger deres bunker af varer frem, og så lægger fønikerne deres ved siden af, og så ser man, om man kan opnå enighed.« Udtalelsen fremkaldte denne tegning fra Otto Frederiksen i Dagens Nyheder 24.5. 1957.

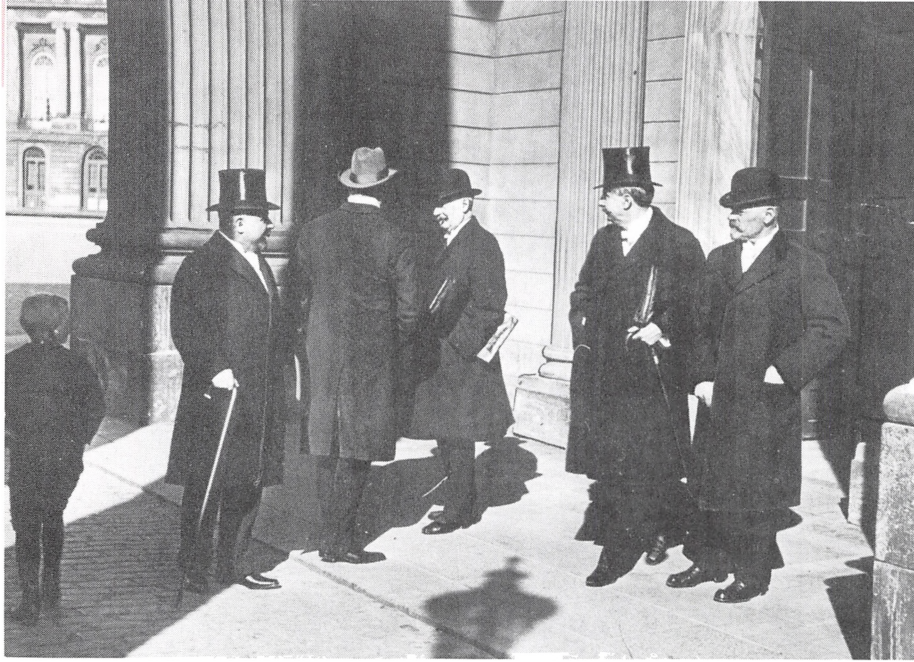
De tre fra venstre er Søren Olesen, Oluf Pedersen og Viggo Starcke medens de 4 indfødte er Kampmann, H. C. Hansen, Jørgen Jørgensen og Bertel Dahlgaard.

Traditionen for et helt neutralt monarki var dengang ikke lang, men med henblik på nutiden vil jeg vende det om og sige, at kronen tværtom kan blive parlamentarismens sidste bolværk, ved at nægte at udnævne en regering med demokratiets afskaffelse på program-

met. Det var jo netop det, kong Juan Carlos af Spanien gjorde.

Du er ordenshistoriograf. Hvad er det?

Det er en stilling, der ikke findes andre steder i verden. I Danmark blev den oprettet i 1808 i forbindelse med,

Her ses de ledende politikere under Påskekrisen udenfor slottet. Fra venstre ses C. Th. Zahle, Keiser-Nielsen, Edward Brandes, Ove Rode og Kristian Petersen. Det var Påskekrisen Kaarsted behandlede i sin disputats, og senere gjorde han Rode til emnet for en grundig biografi. (Det kgl. Bibliotek).

INTERVIEW

at modtagergruppen af Dannebrogssordenen blev kraftigt udvidet. Tanken var, at når nu folk blev dekoreret, måtte der også være en grund, og det kunne folk jo så passende skrive om.

Desværre brændte hele samlingen i 1884 sammen med Christiansborg, men så begyndte man blot forfra.

Idag er det sådan, at alle der bliver dekoreret, og fra 1981 også den, der får en medalje, har pligt til af afgive en levnedbeskrivelse. I øjeblikket får vi gennemsnitlig 1 om dagen, nogle på et par sider, men andre på mange hundrede.

Blandt disse er der afgjort beretninger, som ville vække berettiget opsigt, hvis de kom ud, men det gør de ikke. I princippet er samlingen kun tilgængelig for majestæten, men i praksis gives der adgang efter ca. 50 år, hvis efterslægten giver tilladelse, og såfremt giveren ikke selv har bestemt noget andet.

Igen må man nævne vigtigheden af at beskytte sine kilder. Svigter man bare én gang, vil strømmen af biografier hurtigt tørre ud.

Udkommer hver Uge.

Pris 15 Øre.

ARBEJDET

Organ for Danmarks venstresocialistiske Parti.

Nr. 14

Lørdag 3. April 1920.

2. Aarg.

ARBEJDERE!

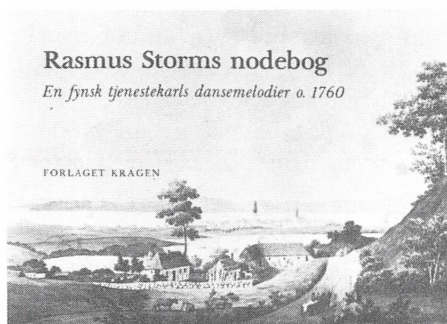
Op til Kamp for Raads-Republiken!

Da uroen ulmede i 1920 forsøgte de mest radikale dele af venstrefløjten at gribe chancen og udråbe en rådsrepublik. Så vidt kom det dog ikke.

Blandt bøgerne, redaktionen har modtaget siden sidst, har vi valgt en blanding af »store« og »små« ud til omtale i rubrikken.

Blandt de fysisk små er »Rasmus Storms nodebog« udgivet af J. H. Koudal. Der er tale om udgivelsen af Dansk Folkemindesamlings ældste nodebog, og i henhold til forlaget er den lige til at spille efter, og dermed interessant for alle aktive udøvere af ældre dansk folkemusik. Af størst interesse for os ikke-musicerende er de op- og forklarende afsnit, som udgiveren indleder bogen med, hvor vi dels præsenteres for nodebogens sandsynlige oprindelige ejer, dels får placeret nodebogens indhold musikalsk. Det er et spændende stykke folkekultur, der præsenteres, omend det nok er mest interessant for læsere, der allerede er interesseret i folkemusik.

»Protest og Oprør« med undertitlen »Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985« er et samleværk, hvor forskere i

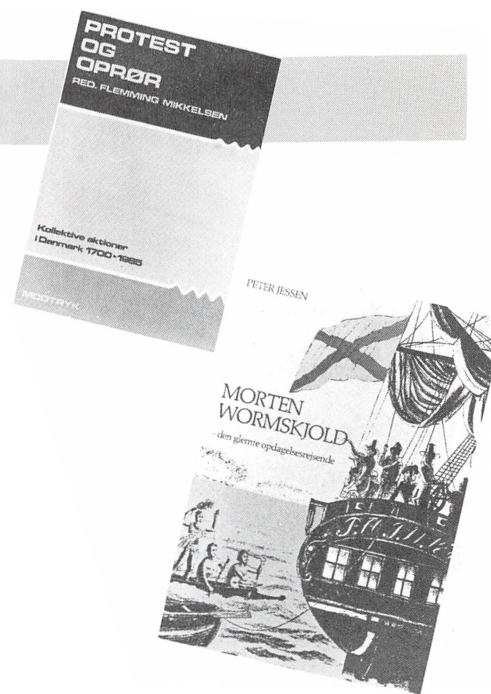

12 artikler fortæller om tilfælde af kollektive aktioner fra deres forskellige forskningsområder. Bogens ydre synes umiddelbart afspejlet i dens indre, hvor kun 14 illustrationer er fundet oplysende nok til at bidrage til bogens i alt 365 sider.

Trods det uindbydende ydre gemmer der sig en række interessante og velskrevne artikler indeni, artikler, der nok kunne have fået en mere tiltalende opsætning. Som det oftest er tilfældet med bøger med bidrag fra en række forfattere, gælder det også her, at artiklerne sprogligt falder meget forskelligt ud, fra den traditionelle fortællende danske historieskrivning til samfundsforskningens vanskeligere tilgængelige teorityngede sprog.

»Kollektive aktioner« har mange danskere et nært forhold til, og det var velkomment, om de aktuelle aktioners forgængere i forløb og ideologi var bedre kendt af en stor kreds, så en mere appetitvækkende form var ønskelig. Udgivelse af afgangspgaver og lignende er ikke altid hensigtsmæssig, idet arbejderne i alt for høj grad bærer præg af deres tilblivelsessituation, men det er på den anden side godt, at resultaterne af det store arbejde, der ligger bag sådanne opgaver, kommer til bredere kredses kendskab.

Et heldigt tilfælde af udgivelse er Peter Jessens specialopgave fra Danmarks Biblioteksskole, »Morten Wormskjold – den glemte opdagelsesrejsende«.

Som titlen siger, drejer bogen sig om en glemt dansk naturvidenskabsmand, der led den kranke skæbne, at hans arbejder tilsyneladende ufortjent ikke blev publiceret i væsentlig udstrækning og hans optegnelser og samlinger gik op i luer.

Bogens hovedsigte er en bibliografi over den glemte videnskabsmands arbejde og rejser, men bogens første del (28 sider) er spændende læsning. At dømme efter denne lille bog ligger der meget materiale og venter på at blive bearbejdet, så endnu en glemt dansker kan indtage en mere fremtrædende plads. psv

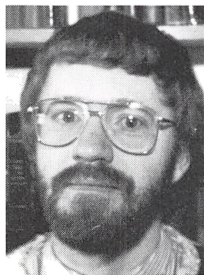
Rasmus Storms nodebog. En fynsk tjenestekarls dansemelodier o. 1760. udg. Jens Henrik Koudal. Forlaget Krage 1987, kr. 120.
 Protest og Oprør. Red. Flemming Mikkelsen 1986.
 Jessen, Peter: Morten Wormskjold – den glemte opdagelsesrejsende. Agitryk 1987, kr. 120.

Tranquebar

Når man tænker på danske kolonier falder tanken først og fremmest på De vestindiske Øer.

Men vi havde faktisk andre. På den indiske kyst ligger Tranquebar. Den dag idag kan man se det danske fort, der vågede over dette diminutive kolonirige.

En af de forskere, der de sidste år har været engageret i arbejdet med at kortlægge koloniens bygninger og historie, cand. mag. Karl Peder Pedersen, skildrer baggrunden for kolonisternes færd til dette fjerntliggende sted.

Karl Peder Pedersen

Det var begyndt at blive vinter. Kolde vinde fejede igennem Kongens København, og dagene var deprimerende korte. Ude i havnebassinet arbejdedes ihærdigt på at gøre asiensfareren »Rigersnes Ønske« klar til en ny langfart. Hver dag bragtes nye kasser med proviant, udstyr og varer ombord. Skibet ligefrem dirrede af aktivitet og spænding, og noget af det forplantede sig til chefskahytten agterude, hvor den splinternye skibsjournal lå opslået. Man læste årstallet 1777. Inden 6. december skulle alt være på plads og i orden, for da ville skibets ejere – Asiatisk Kompagnis direktion – komme ombord. Inspektionen gik glat, og skibet var nu klar til afrejse.

Farvel til Danmark!

Et par dage efter inspektionen kom 21 soldater ombord. Med sig havde de den uheldige jurist og forfatter Jacob Chr. Bie, der var blevet idømt en livsvarig tugthusstraf. Hans bror var chef for den danske handelsstation Serampore i Bengalen, og hertil havde Jacob Bie nu fået lov til at rejse. Næste dag kom de fine passagerer ombord. Der var fire ialt. Selvom morgenen var mørk og klam kunne man med det

samme se, at uniformerne var nye. Det passede meget godt til de embeder, som de fire skulle ud at tiltræde – de var også helt nye! Den danske stat havde nemlig i 1777 overtaget administrationen af de ostindiske besiddelser fra Asiatisk Kompagni, og dermed oprettedes en række kongelige embeder til afløsning af den tidligere halvprivate forvaltning.

Fine så de ud de fire, som de stod der i kulden i deres uniformer, men mon ikke en sær uro greb dem, da Nyhavn langsomt forsvandt bagude, og de fra chaluppen kunne begynde at ane katurerne af det store skib på reden? Havde de valgt rigtigt, da de valgte Tranquebar? Havde de overhovedet haft noget valg? Ville afskeden med familien og vennerne være for evig, eller skulle de igen ses?

Det var nogle af de store, ubesvarede spørgsmål, som i disse minutter og timer løb igennem deres hoveder. Vissheden om, at de havde taget et stort skridt ud på gyngende grund, fyldte sindene med en følelse af noget skæbnesvangert. Snart var der ingen vej tilbage, og hvad ventede: Lykken eller undergangen?

Heldigvis skulle de ikke vente lang tid på gunstig vind. Allerede fredag den

12. december forlod man i stiv kuling København, og nåede samme dag Helsingør. Her drillede vinden nogen tid, men tre dage før jul stod man Sundet ud, og dermed begyndte den lange rejse for alvor.

Livet i Tranquebar

»Tranquebar i sigte« – Det længe ventede råb gik som et elektrisk stød gennem skibet og fik alle på dæk. Tydeligt tegnede den skinnende hvide fæstning Dansborg sig med den store flagmast, hvorfra det mægtige Dannebrog vajejede. Bag Dansborg dukkede byen frem, og selvom man ikke kunne se meget på grund af bymuren, virkede det hele meget tiltalende. Siden 1620 havde der været danskere på stedet.

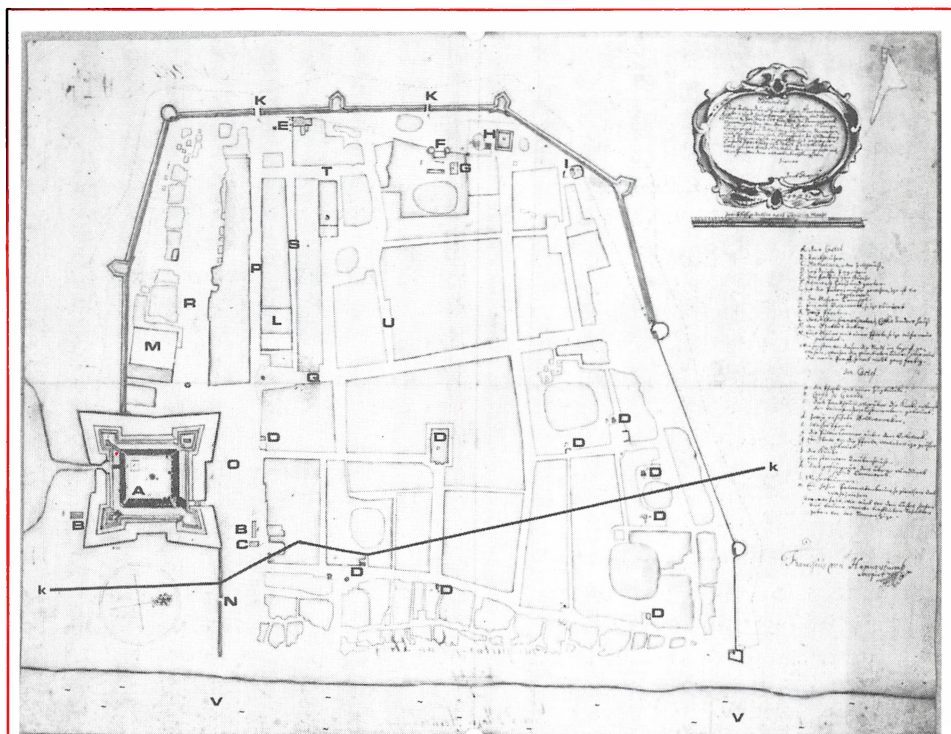
Netop i det år fik det danske handelselskab Ostindisk Kompagni tilladelse til at oprette en befæstet handelsstation her, og det blev snart hovedsædet for de danske handelsaktiviteter i Indien. I slutningen af 1600-årene udvidedes Tranquebar med et lille territorium på knap 40 km² (som Fanø), og samtidig hermed rejstes en bymur hele vejen rundt om byen. Koloniens befolkning talte godt 20.000 sjæle, hvoraf knap 4.000 levede inden for bymuren.

I 1790 blev der fremstillet et mandtal, som dog ikke tog de omkring 50 europæiske soldater med. Mandtallet fortæller os, at Tranquebar da rummede 3.721 personer – det var lige så mange, som der boede i datidens Helsingør! Af disse var 157 danskere, 20 englændere og franskmænd, 62 indoportugisere, mens resten var indere. Danskerne havde til huse i kvarteret omkring paradepladsen. Kongensgade, der fører fra denne plads og hen til Landporten blev det danske hoved-

strøg, hvor den lille kolonis overklasse residerede.

Guvernementet var Tranquebars øverste myndighed. Her havde følgende sæde: guvernøren; justarius (retsvæsenets chef); finansråden (finansvæsenets chef); garnisonschefen og

guvernementssekretæren. Alle anliggender, der ikke angik militære kommandosager og politiske forhandlinger, skulle afgøres her. Guvernøren og regeringsråderne var Tranquebars magtelite. Der opstod tit omkring denne kreds en em af intriger. I mangt og

Tranquebar 1671.

- A: Dansborg
- B: Pakhuse
- C: Toldboden
- D: Pagoder
- E: Den katolske kirke
- F: Admiralshuset
- G: Den nedbrudte krudtmølle
- H: Moskeen
- I: Et gammelt fæstningstårn
- K: Byporte

- L: Kommandant Eskild Andersens hus
- M: Nygades kirkegård
- N: Sømuren med en ny port
- O: Paradepladsen
- P: Kongensgade
- k-k: Nuværende kystlinie
- Kysterrosionen, der er op 0,3-0,7 m pr. år, udgør en af Tranquebars største trusler.
- Det kgl. Bibliotek.

meget var der involveret privatinteresser, og navnlig i slutningen af 1700-tallet stod der mange penge på spil. I dag ville de fleste af regeringsråderne straks være blevet suspenderet på grund af inhabilitet eller korrupsion, men dengang var det anderledes.

I embedsmandskorpset udgjorde officererne helt klart den største gruppe. I 1790 befandt der sig en halv snes »oberofficerer« i fæstningsbyen, og de havde kommandoen over de 500-600 soldater, hvoraf kun et fåtal var hvide. De civile og gejstlige etater talte nogle få embeder knyttet til forvaltning og retsvæsen, hvortil kom embedet som sognepræst ved Zionskirken. Derudover var der naturligvis en række mere underordnede stillinger, f.eks. sekretærer, der hele tiden gik rundt og håbede på advancement.

En særstilling indtog de protestantiske missionærer, som siden 1706 virkede i Tranquebar. De talte i 1790 tre missionærfamilier samt nogle europæiske håndværkere. Endelig opretholdt Asiatisk Kompagni frem til 1796 en handelsrepræsentation i Tranquebar. Dens nedlæggelse markerer afslutningen på Tranquebars betydning som handelsstation.

I årene efter 1790 og frem til koloniens salg i 1845 gik der kun én vej for Tranquebar, og det var tilbage. Byens befolkningstal næsten halveredes, og ustandseligt regnede nedskæringer ned over den lille underskudsgivende koloni. Først i 1845 blev salget til briterne til virkelighed, og det kom som en uendelig lettelse for de få tilbageblevne embedsmænd, der var ved at blive desperate over at være kustoder i den overflødige koloni.

Guvernør Peter Anker (1744-1832). Som nyudnævnt guvernør lod Anker sig i 1787 male af C. A. Lorentzen. Peter Anker kom til at fungere som guvernør i Tranquebar i næsten 20 år, og det gjorde hans navn så kendt i Danmark, at han kom til at optræde i et dansk børnerim:

Hvem er det der banker?

Det er Peter Anker!

Hvem er det der lukker op?

Det er Peter Sukkertop!

(Frederiksborgmuseet).

Hvad vidste man i Danmark om Tranquebar

Når søfolk og andre ostindiensfarere kom hjem fra de lange rejser blev de ganske automatisk centrum i den krostue, hvor de drak deres daglige øl. Vi har en sjov beretning om sådan et krostueforedrag fra begyndelsen af

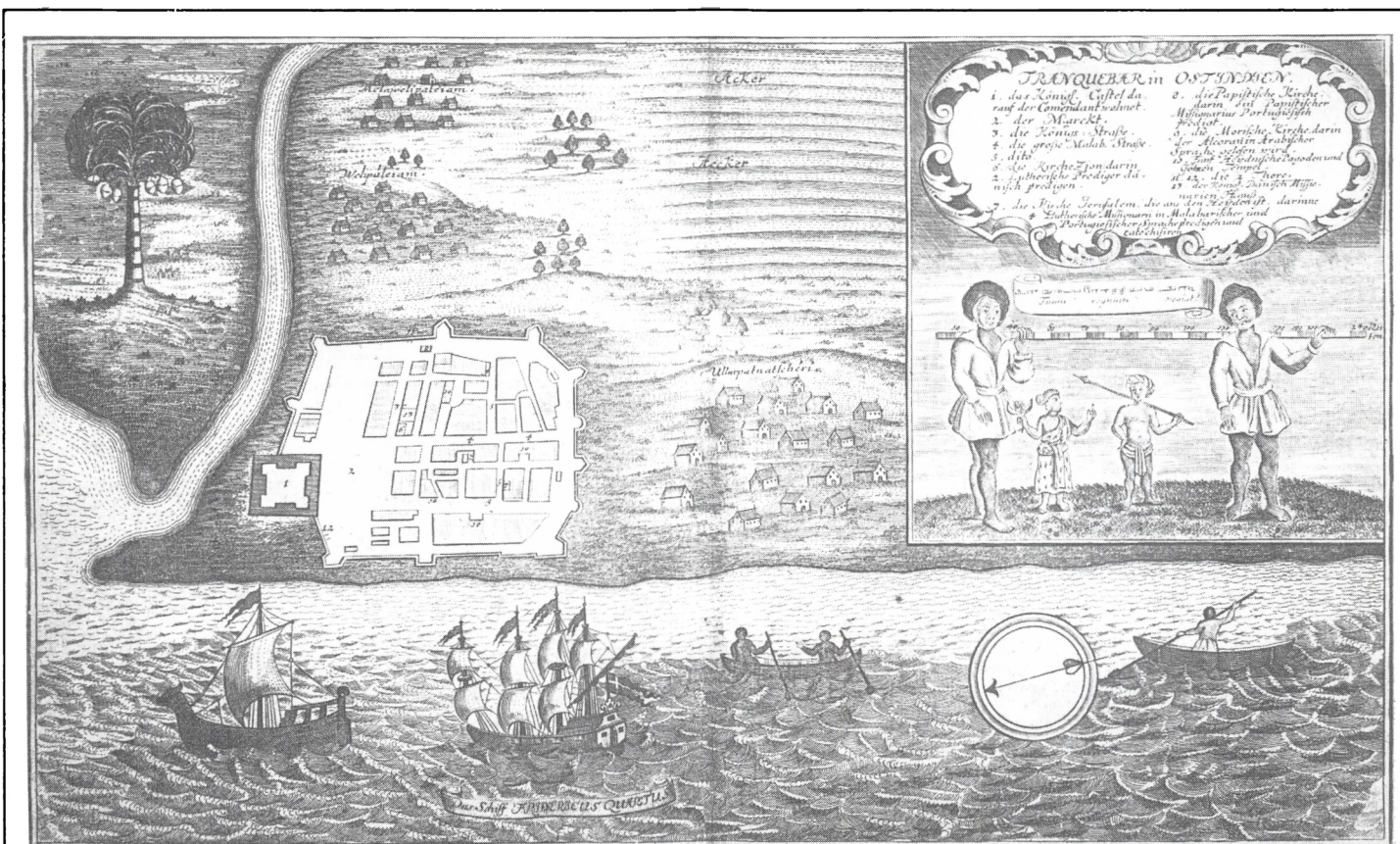
1700-årene: »det er sig tildraget udi Kiøbenhafn at en ostindisk Matroes, som sad udi et Kroehuus, hvor der vare forsamlede nogle Sælandske Bønder blev meget ilde medhandlet, fordi hand paa-stoed, at hand hafde seet flyvendis Fisk, da hand dog tilforn hafde indlagt sig stoer Roes med det som maaske aldrig var sandt.« Historien er sjov, fordi det, der for matrosen var banal dagligdag på Sydatlanten – flyvefisker – ikke blev troet, mens alle skrønerne uden videre gled ned.

Nogle af disse sømandsberetninger blev også sat på papir og kom i trykken. En af de første var Jørgen Andersen og Volquard Iversens »Orientalische Reisebeschreibung«, der udkom i et flot udstyr i Slesvig i 1699. Her omtales ret detaljeret et besøg i Tranquebar i 1646.

I 1700-årene forøgedes danskernes viden om Tranquebar og Indien enormt. Missionærerne sendte masser af breve hjem til Europa, og det meste blev i årene 1735 til 1772 trykt i de ni bind »Ostindische Berichtes«, der alle er på langt over 1000 sider. Her kunne man – vel at mærke på tysk – læse om alt muligt. Selvfølgelig mest om missionærenes aktiviteter, men også om meget andet.

Der blev navnlig i starten sendt mange spørgsmål ud til missionærerne, som i grundige breve blev besvaret. De fleste missionærer var jo tyske, og germansk grundighed kendetegnede deres arbejde.

Holberg omtaler både i »Danmarks og Norges Beskrivelse« (1729) og »Danmarks Riges Historie« (1733) ret udførligt den asiatiske handel. I en enslydende note giver han en kort statistisk beskrivelse af Tranquebar, som kaldes en »anseelig Stad«.

Tranquebar set fra søsiden, ca. 1710. Forlægget til dette stik fra 1718 er en tegning af en af Tranquebars missionæ-

rer. Byplanen er korrekt, mens vikin-
geskibet på reden er kobberstikkerens
egen opfindelse.

Ostindische Berichte, 3. cont. Halle
1718.
(Kommercekollegiet Rigsarkivet).

Det er typisk, ikke alene for Hol-
berg, men for 1700-tallets danskere
generelt, at Tranquebar ikke påkaldte
sig den store interesse. Det blev mere
og mere Kina, der samlede al opmærk-
somhed, og kineserierne kom navnlig
efter 1750 til at præge overklassens
mode, livsstil og fantasiverden.

Holbergs geografi blev snart overha-
let af andre. I 1743 udkom Johan Hüb-

ners »Fuldstændige Geographie« på
dansk. I dens tre tykke bind kunne
man læse om alverdens riger og lande.
Det kan her være af interesse at citere
dens omtale af Sydindien nærmere, for
denne geografibog var i mange år det
bedste, der fandtes på dansk. Om Syd-
indiens tamiler læser man: »Indbyg-
gerne ere mestendeels alle lade og
dovne Folk. Dog findes der ogsaa

nogle, som fabriqvere skøn Cattun og
Lærret af Bomuld. De gifte sig, naar de
ere tolv Aar, og Qvindfolket føder
Børn lige saa læt, som en Hønne kand
gjøre et Eg«.

Landet

Sydindiens østlige kystregion – Coro-
mandelkysten – hvor Tranquebar lig-

ger, fik følgende ord med på vejen: »Rug og Hvede voxer her ikke, men dersom Europæerne vilde have Brød at æde, da maa de tage det med sig, og vilde de have noget godt at drikke, da maae de føre Brunsviger, Lübecker eller Zerbster Øll med sig. Derimod er her stor Mængde af Ries, Salt, Bomuld, Have-Frugter og Kiøkken-Urter, saavel som tamt Qvæg, dog ikke mange Heste. Papegoyer og Paradies-Fugle have her ligesom deres rette Føde-Sted. Indbyggerne ere næsten alle grove Hedninger, som vel undertiden skære sig selv et Stykke Kiød af Livet, og ofre det til Dievelen. De holde alle Dyr for hellige, endog Luus, saa at den ene tit beder den anden overlade sig nogle af hans Yngel«. I dette land ligger »det vidtbekjendte Tranquebar. Samme var for 100 Aar siden en slet Flække ... Siden er Steden bleven stærk bebyggt«.

Det er altid underholdende – men også lidt beskæmmende – at læse gamle geografibøger med deres særegne blanding af ekstreme generalisationer og totale mangel på indsigt i og forståelse for fremmede kulturer. Hübner er her ingen undtagelse. Det billede han tegner af tamilerne er ikke positivt, hvori- mod den danske foretagsomhed i fæstningsbyen fremhæves.

Om dette billede af Tranquebar og omegn har virket dragende på nogle danskere er svært at vide, men der er ingen tvivl om, at det har været med til at skabe en ganske bestemt, negativt ladet forestillingsverden. Det viste sig også sprogligt, idet Sydindiens befolkning – malabarerne – blev ensbetydende med »uforståelig« og »vild«.

I beskrivelsen af informationsniveauet må man ikke glemme de mange private breve, som hvert skib bragte til Danmark. Så godt som ingen af disse er

bevaret, så deres betydning som informationskilde kan der kun gisnes om.

Hvor almindelige kendte blev nu disse bøger og beretninger om Tranquebar? Blev de læst af de folk, som tog derud eller kun af stadens lærde? Ret meget om dette ved vi ikke, men vi kan da konstatere, at der i en del skifter fandtes geografibøger. Det kunne være vældig spændende at vide noget mere om, hvad folk i al almindelighed tænkte og mente om Tranquebar. Blev det betragtet som værende syvende kartoffelrække eller var vurderingen mere positiv? Svarene må, indtil vi ved mere, blive hængende i luften.

Kolonister

Vi ved mere om de mennesker, der drog ud til kolonien. I det følgende gennemgås nogle af de markante personligheder. Lad os se, hvad der drev disse mennesker så fjernt fra Danmark.

Guvernør Peter Anker

Peter Anker, der tilhørte en velstillet norsk købmandsfamilie, blev efter endt uddannelse i 1773 dansk-norsk konsul i den engelske havneby Hull. I 1777 blev han konsul i London, og seks år senere avancerede han til generalkonsul.

Anker deltog med liv og sjæl i det londonske highlife, og det var ikke gratis. Snart måtte der optages lån, og det var ofte betydelige beløb, det drejede sig om. At låne penge var intet problem; Anker omgikkes mange af de nyrige folk, der var vendt hjem fra Indien med tre tønder guld eller mere, og de lånte gerne et par håndører til den nydelige dansk-norske konsul.

Det gjorde det nu heller ikke bedre, at Peter Anker havde truffet en dame,

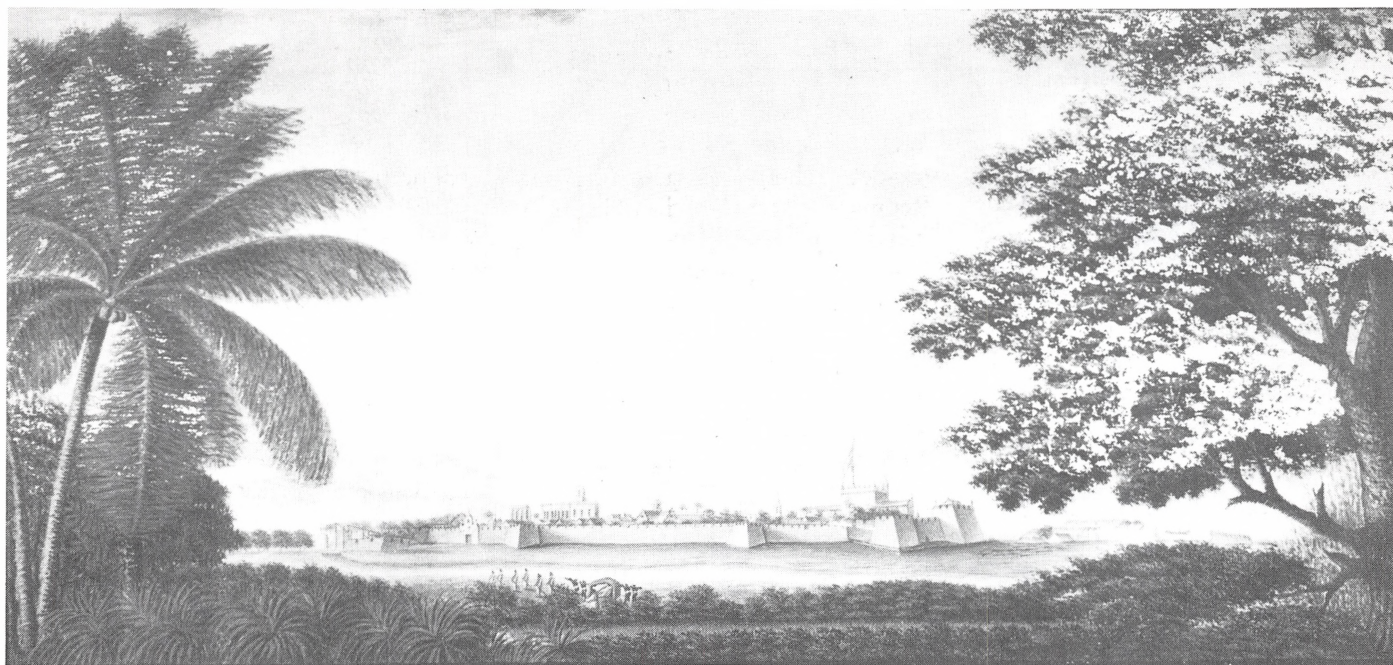
som han var kommet til at holde meget af. Hvem hun var står stadigvæk hen i det uvisse. Hun kaldtes Mrs. Mallard, men meget tyder på, at hun i virkeligheden var Lady Mary Seamour, datter af hertugen af Somerset. Ægteskab kunne det ikke blive til. Hertugen var sikkert ikke begejstret for Anker, der var nyadelig (nobiliteret 1777), forgældet og omgikkes de nyrige opkomlinge.

For Anker syntes løsningen på denne ubehagelige og uholdbare situation ligetil. Han søgte i 1786 om at blive guvernør i Tranquebar! Her håbede han på at vinde ære, ordener og penge. Anker blev virkelig udnævnt, og i 1787 rejste han sammen med Mrs. Mallard og et kostbart indbo til Tranquebar. Hans gæld udgjorde da mindst 30.000 rdl.

Peter Ankers liv som guvernør i Tranquebar blev én lang tragedie. Der var ikke længere nemme penge at tjene i Indien, og de forsøg, han kastede sig ud i, endte i katastrofer, for Anker var absolut intet økonomisk geni.

Peter Anker og Mrs. Mallard blev aldrig accepteret af koloniens danskere. Det har nok været svært for de nyankomne at skjule skuffelsen over det korrupte provinshul, som Tranquebar også var. Fra den anden side har man absolut ikke været begejstret for en guvernør, der aldrig før havde gjort tjeneste i koloniadministrationen. Næsten fra første dag gik det skævt. Ved tiltrædelsesreceptionen præsenterede Anker Mrs. Mallard som sin husholderske.

I dagene derefter aflagde hun, som det da var skik og brug, visitter hos de fineste fruer i byen, og bagefter sad hun hjemme og ventede på deres gen-visit. Hun kom til at vente forgæves!

Tranquebar 1789.
Guvørnør Anker var en udmærket maller. Bag bymuren ses fra v. mod h.

Landporten, Zionskirken med tårn, Ny Jerusalemskirken og Dansborg med det store flag. Uden for Dansborg ses pak-

husene på Dansholmen. Etnografisk Museum, Oslo. (Uddrag med byen alene).

Overklassefruerne så ingen grund til at vise en husholderske – et tyende – denne høflighed, og Mrs. Mallard følte det som en forfærdelig fornemmelse. Hun forlangte af Anker, at de flyttede ud på landstedet »Sorgenfri«, og her boede de indtil hun døde i 1791.

Anker blev en bitter mand. Han tilgav aldrig Tranquebars danskere deres adfærd. Pipping, der fortæller os den tragiske historie, bebrejder Anker, at han ikke havde præsenteret Mrs. Mallard som »min veninde« eller »min selskabsdame«. Var det sket, havde alle været klar over, hvad det drejede sig

om, og ydet hende den respekt, som tilkom en guvernørs livsledsagerske. Først i 1806 blev Anker afløst som guvernør. Forgældet og bitter vendte han hjem til Norge, hvor han levede mange år helt optaget af de omfattende samlinger, han havde bragt med hjem fra Indien.

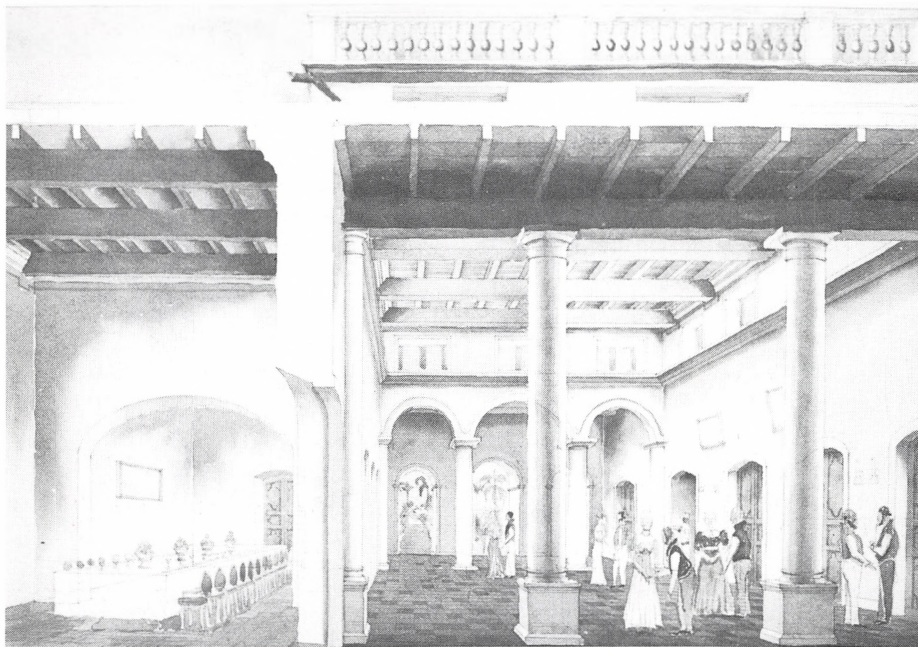
Landmåler Ernst Løffler

I 1790'ernes begyndelse fik man behov for en landmåler til at opmåle og matrikulere Tranquebars agerjord. I 1795 søgte og fik den 21-årige sekondløjt-

nant ved Artillerikorpsset Ernst August Løffler stillingen. I ansøgningen skriver han følgende om sin motivation:

»Min Lyst at gaae til Indien i Deres Mayestæts Tieneste og der ved Fliid og Arbeidsomhed at opnaa en bedre Udsigt til Forfremmelse og mine Kaars Forbedring, eng jeg for nærværende Tiid, som Second Lieutenant ved Deres Mayestæts Artillerie Corps med den mig allernaadigst forundte Ancienitet fra 14. September 1793 af, vil kunde gjøre mig Haab om«.

Efter ankomsten til Tranquebar havde han de første år masser at be-

Selskab hos guvernøren. De første gæster er netop ankommet, og opholder

sig i guvernementshusets festsal. Akvarel af arkitekt Jens Damborg.

stille, og i slutningen af 90'erne blev matrikuleringen fuldført. I 1815 gik han på pension, og seks år senere døde han i Tranquebar; 47 år gammel.

Regimentskirurg Anton Wilhelm Ruhde

Ruhde fødtes i 1773, som søn af slotsgartneren på Fredensborg. Han blev senere student fra Slagelse Latinskole og tog i 1802 kirurgisk eksamen med første karakter. Derefter virkede han som reservekirurg i København, og fremhæver i sin ansøgning, at: *»Jeg har endvidere efter Søeslaget d. 2den April*

forrettet nogle af de betydeligste Chirurgiske Operationer paa de Qvæstede».

Grunden til, at han søgte til Tranquebar, giver han også en forklaring på: *»Da min Stilling og mine Udsigter i mit Fødeland ere af den beskaffenhed, at jeg ei kan have grundet Haab om at blive anstændig forsørget i Deres Mayestæts danske Stater, forhaaber jeg Deres Mayestæt vil gjøre mig mit Ophold i Indien saa behageligt og frugtbringense som muligt».*

I 1804 ansattes han i Tranquebar, og her giftede han sig i 1810 med Agatha Margaretha Mühldorff. De levede sammen i 22 år; han døde i 1832 og hun i 1856.

Parykmager Mathias Pöhl

»Som Oplært ved Perouque-Mager og Haarskjærer Professionen, men blottet for Evne til at boesætte mig i den eller nogen anden Næringsvei her hjemme i Fædrelandet, lod jeg mig i 1785 engagere som Under-Constabel til Tranquebar, i Tanke der at finde bedre Næring, Hvilket og efter Overkomsten lykkedes mig ej alleene ved Professionens fordelagtige Drivt, men og, efter der indgaaet Ægteskab med et retskaffent Fruentimmer, nemlig Sal. Lieutenant Stahlmans Datter, ved et godt Vertshuushold og Klædevask for Honnête Folk, til hvilken Boesætning jeg og ved hjælp af den Kongelige Factor Hr. Pingel kjøbte og ejer eget Huus».

Uheldigvis fik Pöhl mast hånden under en af de store 24-punds kanoner, og han måtte derfor forlade militærtjenesten. I stedet øjnede han en chance for at blive ansat ved toldvæsenet i Tranquebar, og rejste til København for at virke for sagen. Her kom han i efteråret 1801 under en *»tummel på Gaden»* op at slås med en politibetjent, som gav ham sådan en på øjet, at han mistede synet på det. Oven i købet idømtes han tre år i Rasphuset for at have modsat sig sin arrestation. Efter udståelsen af straffen vendte Pöhl tilbage til Tranquebar uden at være blevet tolder.

Løjtnant Iver Rosenkrantz Wind

Major Ove Wind og hustruen Ane Trolle fik i 1753 en søn. Han blev døbt Iver i Garnisionskirken, og skulle som voksen naturligvis gå i faderens fodspor. 20 år gammel udnævntes han til sekondløjtnant i det Nordenfjeldske

Infanteri Regiment; og herfra forsattes han i 1780 til Norske Livregiment. Her gik det snart helt galt for ham, og da han den 25. september 1781 ikke mødte til vagttjeneste, fordi han havde pantsat sin uniform, blev han straks arresteret.

Regimentet indsendte nu en klage over ham, hvori det hedder, at han »stedse (har) viist en meget slet Conduite, i det han ey allene er tilbøyelig til alle slags Udsvevelser, men endog gjør Gield, hvor han kan komme til, pantsætter hans Sager, og er efterladende i hans Tieneste«.

Alle advarsler havde været forgæves, og familiens hjælp havde han straks møblet. Det var en oplagt sag for krigsretten at tage fat på, hvis ikke det var fordi »han nedstammer fra en anseelig og værdig Familie, og samme har lovet at sørge for, at han bliver skaffet bort til et eller andet Stæd i Verden, hvor han ey kan forvolde dem Tort og Vanære«. Det besluttedes derfor, at han skulle sidde under arrest i Kastellet, indtil familien havde fundet et »godt« sted til ham.

Nu gik der over ét år, hvor intet skete. Til sidst blev det Wind for meget, og han skrev til myndighederne og bad om at blive løsladt. Det skete også, men nu havde familien besluttet sig. Iver skulle til Tranquebar! Med skibet »Disco« forlod han København i december 1783 og nåede Tranquebar i juni 1784. Her tiltrådte han stillingen som løjtnant, hvor han nu gjorde tjeneste i fire år. Så havde han fået nok, og tog tilbage til København. Ved branden i 1794 mistede han næsten alt, og døde fattig og forarmet seks år senere.

Tranquebardanskernes motiver

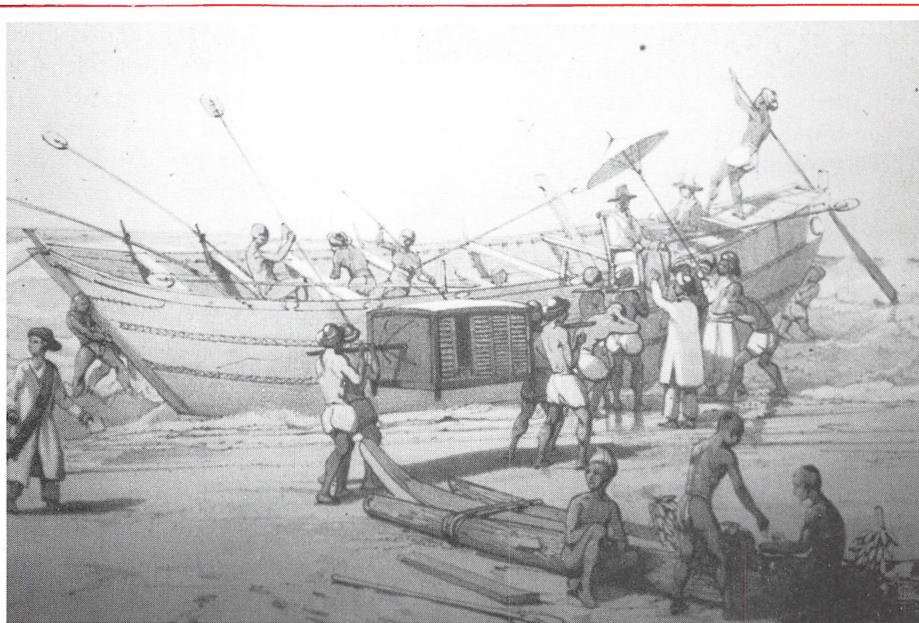
Jeg har nu præsenteret læserne for en række mænd, om hvis motiver til at drage til Tranquebar, vi nogenlunde sikkert kan udtale os. Kronologisk befinder vi os i slutningen af 1700-årene, fordi der først findes stillingsansøgninger bevaret fra tiden efter 1777.

For mange var turen til Tranquebar en *flugt fra en trist fortid*. Ofte kunne gæld eller fallit få folk til at stikke af, men også personer, der på anden måde havde gjort sig umulige, kunne vælge den ostindiske løsning. Skibspræsten

Hans Mesler, der gjorde tjeneste på »Cronprintzen af Danmark«, som sejlede til Tranquebar i 1709, fortæller om én af passagererne Henrik Bonsach:

»Den aldrende Mand havde været Chirurgus i Christiania i Norge, og effter mine Tanker gjorde meget daarlig, at hand quiterede sin forige Station i Fædrenelandet og med Hustrue, Børn og Familie reyste til Indien for der snarere at befordres«. Bonsach blev grundlægger af et af Tranquebars danske dynastier, som med tiden kom til at tælle to guvernører.

Endelig var der folk som Wind, for hvem Tranquebar blev brugt som en

Landgang i Tranquebar. En europæer bæres i land fra båden. Inde på stranden venter fire bærere med en palankin (bære»stol«). Foran

denne ses nogle fiskere ved deres katamaran.
F. E. Paris, 1843.

straffekoloni. Denne besynderlige anvendelse kan føres tilbage til 1600-tallet, hvor Kingos stedsøn, præsten Jacob Worm fik en dødsstraf nedsat til livsvarig deportation til Tranquebar. I 1681 blev han sendt afsted, og levede 10 år derude, inden døden indhentede ham.

Var man ung og havde mod på livet lå det ikke fjernt at overveje en ostindisk karriere. Avancementsmulighederne var sikkert bedre herude i kraft af den stadige udskiftning af folk, som tog hjem eller gik bort. Desuden var der en hel del, som havde svært ved at få et job hjemme, og derfor tog afsted. Det gjaldt parykmager Pöhl, men også mange af de teologer, som blev præster i Tranquebar havde været arbejdsløse i kortere eller længere tid.

Var der slet intet tiltrækkende ved Tranquebar, vil nogen sikkert spørge. I en del ansøgninger skriver folk, at de følte sig tiltrukket af det tropiske klima. F.eks. landkadet Chr. Lange-land, i 1795: »*Længsselfuld efter at komme til Ostindien, hvor jeg troer at Climaet bedst vilde stemme overens med min Natur*«. Enkelte gav også udtryk for rejse- og oplevelyst, men særlig tungtvejende har disse motiver næppe været.

På den anden side er der ikke noget, som tyder på, at man i Danmark har opfattet Tranquebar som en dødsfælde. Dødeligheden var dengang også meget høj i Europa, og nyankomne var overalt i den første tid særligt udsatte for infektionssygdomme. Det gjaldt også Tranquebar, der var kendt for at være et af de sundeste steder på Coromandelkysten; slap man levende gennem det første år, kunne man godt regne med at leve i lang tid.

Hvordan gik det danskerne i Tranquebar?

En ting er let at slå fast, og det er, at såfremt nogle skulle have drømt om at vende hjem med skuden fuld af penge, blev det så godt som aldrig til virkelighed. Yderst få kom hjem rigtig rige.

Blandt disse kommer man ikke udenom William Halling, der efter nogle år i Tranquebar, gik i engelsk tjeneste og i 1773 vendte hjem til Danmark, hvor han købte herregården Dronninglund. Til den eksklusive kreds hører også Jacob Brønnum Scavenius, der samlede sig en formue i Serampore, og endte sine dage som dansk storgodsejer.

Ved siden af de få virkelig rige var der en del, som prøvede på at gøre dem kunststykket efter, som oftest uden held. En af disse var Jacob Edvard Colbiörnsen, brorsøn til den kendte reformpolitiker Chr. Colbiörnsen. Jacob Edvard var kommet til Tranquebar i 1788 som ung jurist, og var snart blevet justarius. Han deltog livligt i forskellige handelsaktiviteter, men i 1793-94 gik det galt. På mindre end et år mistede han 22.000 rdl., og i et brev til Kommercekollegiet i København tryglede han om, at man »*ikke giver Vink til min Familie*«. Ét nederlag var nok!

For det overvældende flertal af danskere i Tranquebar var der ingen muligheder for at tjene nemme penge. De havde deres løn at leve af, og den var ikke noget at råbe hurra for. Oberst Restorff, der var chef for Tranquebars tropper 1780-86, skriver ligeud i et brev fra 1785:

»*Jeg lever som jeg kan og ikke som jeg vil; min Helsen er borte, thi Heden er mig utaalelig og borttager baade*

mine Legems- og Siæle-Kræfter. Rigdom kan jeg heller ikke vente mig, siden jeg ingen Kiøbmand er, og har jeg heller ingen Lykke til Handelen. Imidlertid har jeg mit Udkomme, og naar vi have Klæder og Føde saa skal vi lade os nøje; jeg havde endelig just ikke havt nødig derfor at reise til Indien, naar jeg ikke havde ventet lidet mere«.

Samme status ville mange andre tranquebardanskere også kunne gøre.

Tranquebar og den danske udvandringshistorie

I de hollandske kolonier grupperede man europæerne i *blijvers* og *trekkers*. De første var de, der havde besluttet sig til at blive resten af livet i kolonien, mens *trekkers*folkene ville vende hjem, når deres kontrakter udløb. Tranquebar var sammenlignet med de hollandske, engelske og franske kolonibyer kun en flække, og den danske koloniadministration var yderst beskedent. Udstationering i Tranquebar blev aldrig indkorporeret i det danske embedsmandskorps' avancementssystem, og ansættelser i Tranquebar kunne derfor næsten aldrig bruges som springbræt til bedre stillinger i Danmark.

Der har derfor nok været færre *trekkers* i Tranquebar end i andre europæiske kolonibyer. Langt de fleste Tranquebardanskere var folk, hvis sociale og økonomiske baggrund i Danmark udstak nogle meget snævre og ikke særlig opmuntrende rammer for deres liv. En ung jurist uden formuende familie og gode forbindelser kunne i enevældens Danmark se frem til at ende som herredsfoged i Hamme-rum efter 20 år i mindre stillinger med sultelønninger. Tog han til Tranquebar havde han en chance for ad åre at ende

som guvernør og blive hilst med 11 salutskud.

Da marinelæge Wiinstedt besøgte de dansk-vestindiske øer i 1864 stødte han på »en mindre anseet Klike, hvis hele Liv bedst forstaaes, naar man erindrer, at de have søgt Vestindien som Nødhavn, som sidste Tilflugtsted«. Sådanne grupper fandtes også i Tranquebar, og de havde som regel ikke nogen positiv indflydelse på klimaet i den lille koloni.

I 225 år var Tranquebar på danske hænder, og for mange danskere og nordmænd blev det stedet, hvor de mødte den store, fremmede, eksotiske verden. For en del af disse blev Tranquebar navnlig i 1800-årene et springbræt til de langt større og dynamiske engelske og hollandske kolonier i Asien. Tranquebar kom på den måde til at spille en ikke helt uvæsentlig rolle i den tidlige danske udvandringshistorie.

Kilder:

Embedsansøgninger og udnævnelser i Ostindisk Sekretariat. Kommercekollegiet. Skibsprotokol og skibsjournal for »Rigernes Ønske« 1777-79: AsK 694 og 804. Asiatick Kompagni. Folketællingen 1790: AsK 1447a. Det kgl. Ostindiske Guvernement. Pippings rapport findes i O. R. Sehesteds papirer. 2153. Kommercekollegiet, og Wind-sagen i Kgl. ordrer og resolutioner 1781-3. Generalitets- og Kommissariatskollegiet. Hans Mesler: Journal paa Reisen fra Kiøbenhavn til Tranquebar med Skibet Cronprintzen af Danmark, 1709-11. Ny kgl. Samling 769-4. Ostindisk Reisebeskrivelse, 1714-30. Ny kgl. Samling 2168 Fol. Restoffs brev findes i Breve til skulptøren Johs. Wiedevelt. Add. 192 VI.a. Fol. Udover den i artiklen direkte angivne litteratur er følgende bøger benyttet: *L. Bie*: Forfatter-juristen Jacob Christian Bie. Personalhistorisk Tidsskrift, 12. rk.; 1. bd.; 1946-47, side 31-41. *William E. Wüinstedt*: En Marinelæges dagbog. Kbh. 1979. *Holden Furber*: Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800. Minnesota 1976. *Tranquebar*. Architectura 9. København 1987.

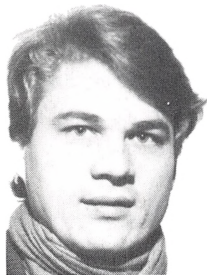
Schematisk kort over Indien, Ceylon og de vigtigste øgrupper i det Indiske Ocean.

Tranquebar er angivet med pil.
Kilde: Politikens Danmarks Historie: Kolonierne i Asien og Afrika.

Herrnhuterne i Christiansfeld

Danmark har gennem mange århundreder haft en lang række indvandrergrupper. En af de særprægede var herrnhuterne, der slog sig ned i Christiansfeld.

Forskningsstipendiat Thomas Bloch Ravn fremdrager i denne artikel bondesønnen Eskild Sørensens skildring af dette indvandersamfund i året 1798.

Thomas Bloch Ravn

I foråret 1798 tog den videbegærlige fynske bondesøn Eskild Sørensens sammen med nogle religiøst vakte kammerater en tur over Lille Bælt for at opleve påskehøjtiden i brødrebyen Christiansfeld. Om sine oplevelser på denne tur gjorde han en række endnu bevarede optegnelser, som afspejler en interessant kulturkløft mellem denne fynske bondesøn og herrnhuterne i Christiansfeld. Der skal nedenfor berettes mere udførligt om Eskilds oplevelser. Men først lidt om den by, han besøgte.

Brødrebyen

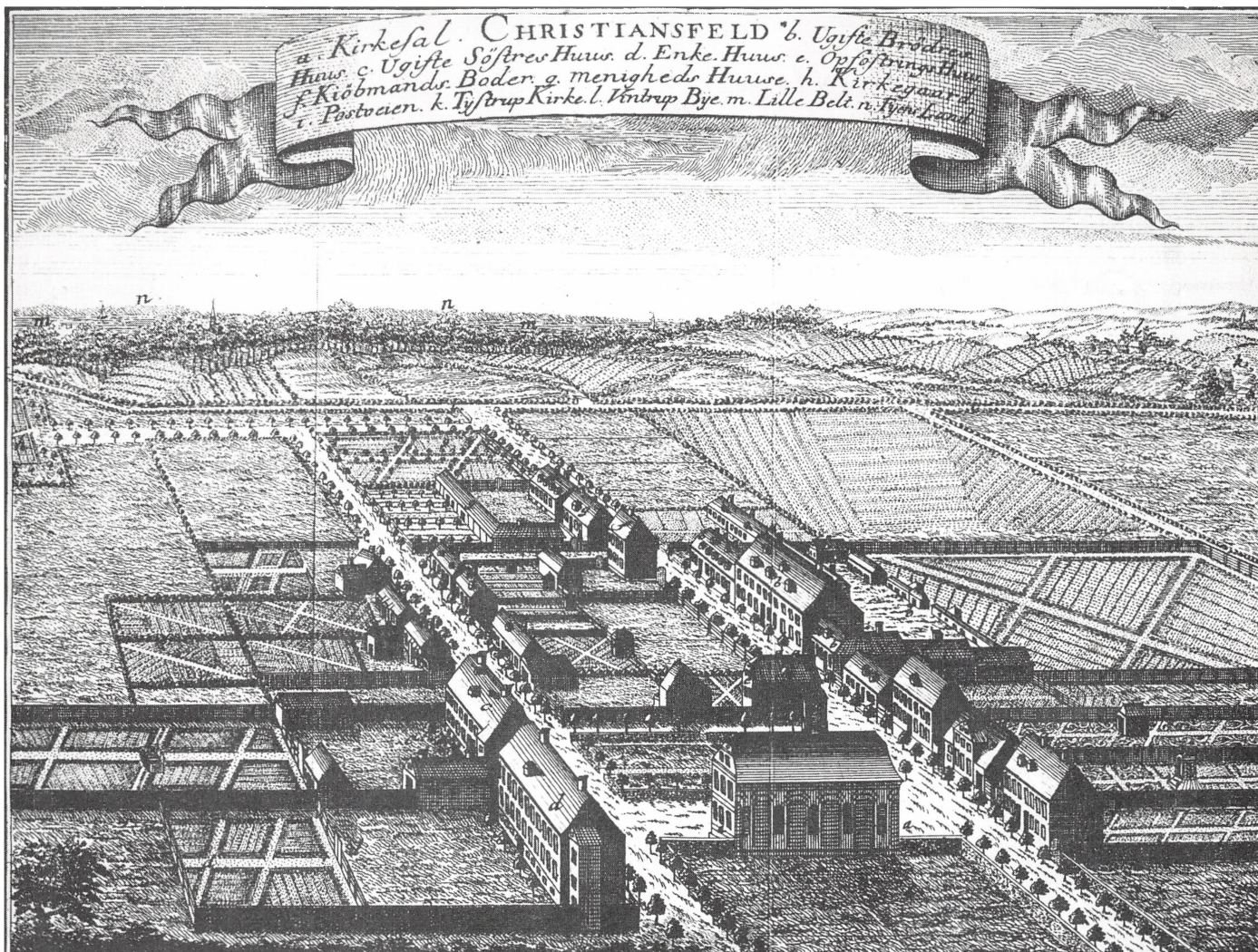
Christiansfeld blev grundlagt i 1773 som en sønderjysk afdeling af den internationale Brødreunion. Hovedsædet for denne særlige pietistiske retning var den lille sachsiske by Herrnhut; deraf bevægelsens navn herrnhutismen.

I begyndelsen af 1770'erne havde der været et heldigt sammenfald mellem

brødrenes interesse i at udvide deres missionsmark til også at omfatte det danske monarki og så en voksende religiøs tolerance fra den danske stats side. Det blev derfor muligt for den reformvenlige Struensee-regering (1770-72) at indbyde herrnhuterne til at anlægge en brødreby i Sønderjylland.

Ledende danske embedsmænd havde besøgt flere brødrebyer og fået et positivt indtryk af deres driftige erhvervsliv og betydning for udvikling af håndværk og fabrikationsvirksomhed. Man var derfor interesseret i at få anlagt en brødre-industri i det nordlige Slesvig, nærmest som det, vi i dag ville kalde et egnsudviklingsprojekt. Samtidig håbede man, at den orden, flid og dygtighed, som prægede alt i brødrebyerne, derved også kunne brede sig til den stedlige befolkning.

Fra starten skilte Christiansfeld sig stærkt ud fra omgivelserne. I løbet af ganske få år opbyggede de flittige

brødre og søstre en række håndværks- og fabriksvirksomheder, der var langt forud for deres tid. De grundlagde et stort handelshus med vidtstrakte handelsforbindelser. De oprettede kostskoler, som besøgte af hundredvis af elever fra Skandinavien, Hertugdømmerne og det øvrige Danmark.

En stor del af befolkningen boede sammen i fællesboliger, de såkaldte

Christiansfeldt anno 1781. Efter Den danske Atlas. Christiansfeldt hører til blandt de mest særprægede bydannelser i Danmark. Det ydre særpræg skyldes først og fremmest byens tilblivelse som en planlagt by; byplan og stilart blev hentet fra de tyske brødrebyer: altid to snorlige og parallelle gader forbundet med en kvadratisk plads, hvorom de vigtigste bygninger samlede sig. Særpræget skyldtes dog i lige så høj grad det religiøse samfund

og den særlige korordning, ifølge hvilken alle medlemmer blev opdelt i afdelinger efter alder og køn, de såkaldte kor, og bortset fra ægteparrene og de helt små skulle de alle bo i særlige korhuse. De store bygninger nederst til venstre i billedet er Søstrehuset og Enkehuset, i midten ses Salshuset, menighedens kirke, og øverst til højre i bybilledet ses det store Brødrehuskompleks.

Kilderne fortæller

korhuse, hvert køn for sig. Endelig medbragte brødrene og søstrene en særlig religiøs kultur, som var ganske fremmedartet, og fra dette kristelige fællesskab udgik en kraftig påvirkning til omverdenen, indenlands såvel som udenlands.

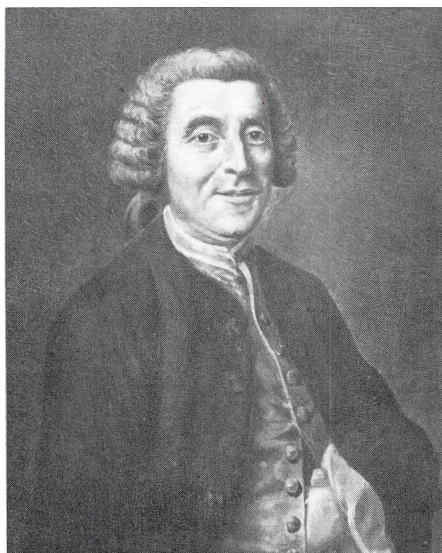
By og borgere

På den tid, da Eskild Sørensen og hans kammerater besøgte Christiansfeld, var byen midt i sin kraftigste blomstringsperiode. Hans optegnelser fra besøget giver et godt billede af Christiansfeld på denne tid, men samtidig giver de også indirekte et billede af Eskild Sørensen og deri kultur, han kom fra. Det er derfor værd at bide mærke i de ting, som han gør særligt meget ud af, idet de må antages at være fremmede for ham.

Et nøgleord i Eskild Sørensens beretning er orden, både ydre og indre, som for ham tilsyneladende var noget helt fremmedartet.

Han bed bl.a. mærke i, at gaderne var »lige og brede«, at lindetræerne stod »i lige linier« på fortovene og at deres toppe endog var »studsede i firkant«. Og det gjorde han, fordi dette for ham vidnede om en plan og regularitet, som han aldrig havde mødt i de naturgroede landsbyer og købstæder, han til daglig satte sine ben i.

Eskild Sørensen blev også imponeret over, at »gaderne er så rene at gå på som et stuegulv«, og han iagttog »allevegne orden, renlighed og behagelig stilhed«.

Johannes Prætorius (1738-82), medgrundlægger af Christiansfeld og menighedens første præst 1773-82. Maleri i Christiansfeld. Foto Elise Petersen.

Christiansfeldernes indre orden omtaler han som deres »eksemplariske levnet«. »Folkene gå renlig, net og smukt påklædte, altid en og samme mode«. De »tale lidet, men beskedent«, og der var »ingen dans, leg, spøg eller banden«. Alle var »stræbsomme, dydige og tarvelige«. Ja, selv drengene var stille og høflige, så man ikke behøvede »at frygte for overfald... som i nogle andre købstæder«.

Næringslivet

Også håndværket og byens fabriksvirksomhed adskilte sig fra, hvad

Eskild var vant til. Han bemærkede den skarpe arbejdsdeling mellem de enkelte fag, de gode varer og ikke mindst de faste priser. »Men hvad de forlanger for deres varer, det ville de have; der var intet at afprutte«.

Om næringslivet beretter i øvrigt en anden samtidig kilde, Den danske Atlas fra 1781, følgende:

»Foruden en del gode håndværkere og butikker findes i byen ulden, linned, bomuld, lakfabrik og sæbeværk, som i kort tid har funden god debit [afsætning] både inden- og udenlands, da fabrikkernes bonite er blevet bekendt.

Hensigten er og at bringe have- og agerdyrkingen i stand efter udenlandske erfaringer, ved flittighed at bringe fabrikkerne og håndværkene til fuldkommenhed, og derved forskaffe næring; forsyne de fattige såvel i byen som i egnen med arbejde, samt ved menighedens opbyggelige eksempel at opmuntre andre.«

Det er her værd at bemærke, at byens mere fabriksmæssige virksomheder – det vil på den tid blot sige store håndværksvirksomheder – allerede da, kun 8 år efter byens grundlæggelse, havde god afsætning både inden- og udenlands. Det var der ikke ret mange virksomheder, der havde dengang. Hertil kom, at menigheden i Spielwerg og Co. havde et handelshus, som i perioder havde et næsten internationalt format.

Herrnhuternes velkendte driftighed, flid og høje arbejdsmoral var vigtig, og de gjorde livet hårdt for mange af na-

bokøbstædernes håndværkere, der holdt fast ved de gamle arbejds traditioner. Skulle de fortsat klare sig i konkurrencen med christiansfelterne, så måtte de opgive deres blå mandage og andre dyre og tidsrøvende traditioner, og i stedet indrette sig efter den ny tids dyder som flid, orden og sparsommelighed. I det perspektiv lykkedes det virkelig menigheden ved sit »opbygge- lige eksempel at opmuntre andre«, som Den danske Atlas skrev i 1781.

Gudstjeneste og sang

Størst indtryk på Eskild Sørensen gjorde imidlertid de kirkelige ceremonier, som foregik i »den såkaldte sal eller kirke«.

Kort efter sin ankomst til byen oplevede Eskild her menighedens langfredagsgudstjeneste, og »på øjeblikket bragte det hele mig både til forundring og forbavselse«.

»Oppe ved orgelet, der var lige over døren, stod to sangere; under orgelet sad en stor mængde drenge ligesom trappevis, de mindre foran, ned mod kirken. Bag dem igen nogle større og atter bag dem igen større o.s.v. De vendte ansigtet ned mod forsamlingen og havde hver et blad som en vise til at synge i. De gamle sad omkring ved murene, de unge midt på gulvet på frit stående bænke og vendte ansigtet mod vest.

Tværs over kirken var en bred gang som skillerum mellem mandfolkene og fruentimmerne. Lige for den brede gang ved den venstre mur stod præsten

Brødrehusets bageri set mod øst ad Lindegade. På skiltet til højre i billedet reklameres med de velkendte »Ægte Christiansfelter-Honningkager«. De er i dag den sidste rest af byens engang så blomstrende håndværks- og fabriksvirksomhed. I årtierne omkring 1800 var Christiansfeld et betydeligt økonomisk cen-

trum med handelsforbindelser over det meste af kongeriget og Slesvig-Holsten. Men fra midten af århundredet og især efter 1864 aftog byens betydning, og honningkagerne har som den eneste mærkevare fra Christiansfeld bevaret deres ry helt op i nutiden. Foto ca. 1960. Det kongelige Bibliotek.

på en forhøjning, omgivet af et gitterværk.

Der var et skønt gibsløft og langs ned i midten flere lysekroner, men i hver kun fire messingarme, og rundt om på muren var der messing lyseplader. Nede i kirken over indgangen

var der et søsterkor, men højt oppe, ligesom orgel.

Der var ingen prædiken; præsten sagde kun for. Hele tjenesten var tysk, mest sang og orgelspil, thi de to sangere, orgelet og drengene skiftedes vekselvis ved at afløse hverandre. San-

Kilderne fortæller

gen af disse to udvalgte sangere, det liflige orgelspil og sangen af disse mange drenge, hvis stemmer var så spæde og fine, lig glade sangere om foråret, gjorde et henrivende og ubeskriveligt indtryk på følelsen.«

Eskild Sørensen havde flere gange

lejlighed til at opleve sangen og musikken og den følelse af fællesskab og samhørighed, som de kirkelige ceremonier indgav ham. Og efter processionen påskemorgen måtte han åbenhjertigt tilstå, at han ved tanken om, at han kunne følge med i »dette talrige og

skønne selskab«, følte en sådan glæde, at han regnede denne time »blandt de skønneste og lykkeligste«, han havde haft på jorden.

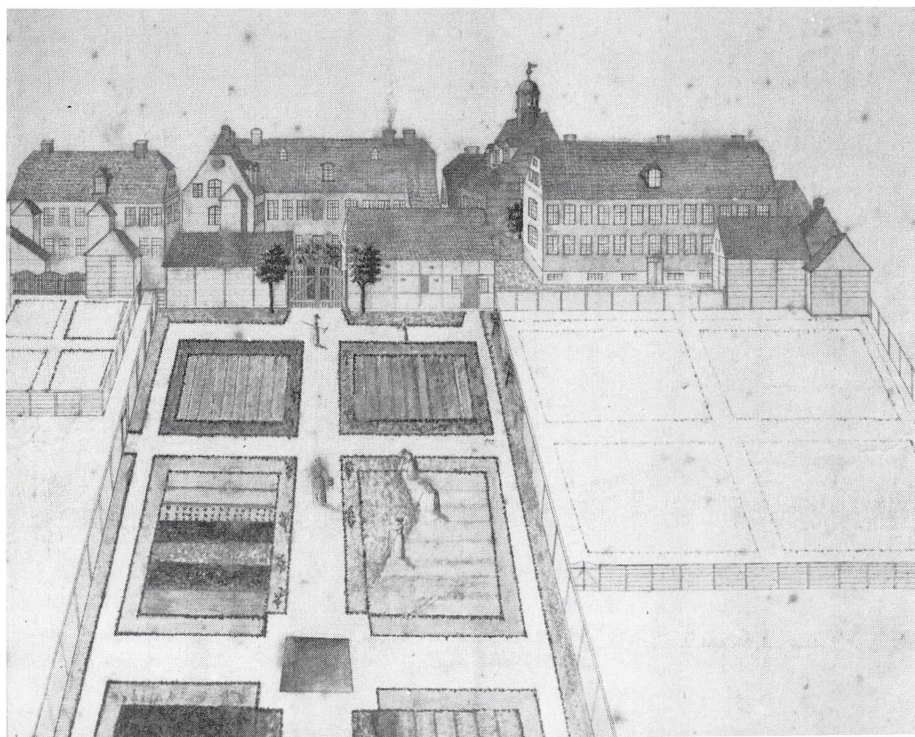
På den anden side var Eskild ikke tilpas med den nærgående religiøse påvirkning, han her blev udsat for. Flere gange oplevede han, at nogle brødre forsøgte at liste ham med til mere end han selv ønskede. Derfor slog han bak og holdt hårdnakket på »den religion, som jeg er opfødt ved, og som mine forældre have bekendt sig til«.

Kostskolerne

Eskild Sørensen var heller ikke begejstret for »det tvungne levnet«, som han mente gennemsyrede menigheden. Han noterede sig blandt andet den stramme overvågning af kostskolernes elever. »Når drengene fra opdragelsesanstalten [kostskolen] gå ud at spadserere, så følger der altid en ældre person med«. Og det betød, at drengene ikke blot »ere stille, men også høflige og tage hatten af for den mødende, om det så var en stodder«.

I Brødremenigheden tillagde man ikke blot skoleundervisningen et kundskabsformidlende formål, men i lige så høj grad et opdragende; det gælder i øvrigt al skoleundervisning, hvad enten det erkendes eller ej!

Ved siden af den helt centrale religionsundervisning lagde man især vægt på de reale, det vil sige nyttige fag som geografi, historie, matematik, fysik og moderne sprog. Herved medvirkede skolerne til at udbrede den ny tids

Christiansfeldt 1790. Den fynske Eskild Sørensen mente, at »den smukkeste gård i byen er Søstergården, dernæst Brødregården; i midten af hver gård er der også et skønt springvand; til hver gård en have, dog kun til kål og madurter«. Her ses fra venstre pigekostskolen, i midten Sø-

strehuset med den velpassede have og til højre Enkehuset. Bag Enkehuset anes kirkesalen med den kuppeldækkede tagrytter.

Farvelagt tegning underskrevet B. G. K. 1790. Brødremenighedens arkiv.

Foto Elise Petersen.

nyttige videnskaber – en proces, der efter sin svage begyndelse i renæssancen forstærkedes i oplysningstiden for at blive fuldført hen imod slutningen af 1800-årene.

På det pædagogiske område brød Brødremenighedens kostskoler med den sorte skoles hårde børnetugt, ligesom de også medvirkede til at fremme forståelsen af barndommen som et livsstadium, der fordrede særlige hensyn. Hermed virkede skolerne i samme retning som oplysningstidens progressive pædagogik, omend udgangspunkterne var helt forskellige.

I modsætning til oplysningspædagogikkens værdsættelse af menneskenaturen, betragtede herrnhuterne den som totalt fordærvet, og man så det som sin opgave at medvirke til skabelsen af en ny mennesketype. Kostskolerne var her et fortrinligt instrument. De to vigtigste virkemidler, korsystemet og den personlige sjælesorg, omfattede størstedelen af menigheden: De ugifte mænd i Brødrehuset, de ugifte kvinder i Søstrehuset, børnene i henholdsvis Dreng- og Pigeskolen, enkerne i Enkehuset og de få gifte personer i Ægtekoret. Kostskolerne kan tjene som eksempel.

Fællesliv og sjælesorg

Kernen i kostskolernes daglige liv var stuen med i regelen 10-12 elever i hver. De sov og spiste sammen og stod under fælles opsyn af en lærd broder, der tillige underviste, og en læg broder, der navnlig tog sig af de praktiske opgaver.

Til søstrefest. Maleri af Jeppe Madsen Ohlsen 1947. Billedet viser søstrene med deres sorte kjoler og hvide sjaler på vej ind til festen i Søstrehuset, mens de fem højtidelige hornblæsere, menighedens basunkor, står opstillet

ved trappen. På trods af de næsten 150 års tidsafstand udtrykker maleren her den samme oplevelse af tungsind og verdensforagt, som også Eskild Sørensen fornemmede, da han besøgte Christiansfeld 1798.

I en skoleplan fra 1846, hvis indhold også dækker den tidlige periode, hedder det sammenfattende om deres opgaver:

»Forenede må begge sørge for deres klasses legemlige og åndelige vel, og begge dele derfor også ansvaret for deres elevs fremskridt og velvære. Den sidst omtalte lærer bor i et og samme værelse med eleverne, og er altså nærværende når de klæde sig på og spise frokost o.s.v.«

I den tid eleverne var på kostskolen måtte de helt indordne sig og betragte den som deres midlertidige hjem. Forbindelsen til hjemmet holdtes derfor nøje under kontrol, således at barnet måtte søge sin støtte indenfor menigheden. Her spillede den personlige sjælesorg en helt afgørende rolle.

Af de større børn fordrede man ubetinget åbenhjertighed overfor korbjælperen, der forestod sjælesorgen. Ingen tanker måtte hemmeligholdes, navnlig

Kilderne fortæller

---

da ikke dem, der vedrørte den seksuelle udvikling. Over for vidtgående, nyfigne spørgsmål i den henseende skulle korbjælperen henvise til, at frelseren, da han var på deres alder, rigtignok havde andet at beskæftige sine tanker med.

Gennem det disciplinerede fællesliv og den personlige sjælesorg udøvede menigheden en stærk påvirkning af det åbne barnesind. Målet var at nedbryde den gamle, traditionelle livsstil, og i stedet forsøgte man gennem opdragelsen at indprente eleverne den ny tids borgerdyder.

Orden og punktlighed

Orden og punktlighed var centrale begreber. I den før omtalte skoleplan hedder det bl.a. herom:

»Den faste inddeling af tiden, som hersker i vore institutter [kostskoler] medfører ..., at børnene vænnes til orden og punktlighed. Den udvortes sans for orden, søger vi at vække og befæste derved, at vi tilholde eleverne at holde deres egne sager muligst nette og ordentlige, og vænne dem til at iagttage det samme hensyn til deres arbejder og ikke at levere noget uordentligt og smudsigt af hænderne. Også de små forretninger, som overdrages eleverne på deres værelser, og på hvis tro og punktlig udførelse der nøjes, virke i denne retning.«

Om inddelingen af tiden bestemmer planen følgende:

»Drengene står om sommeren op klokken 5; klokken halv 6 holdes morgenbøn og derefter spises frokost. Fra

6-7 lærer eleverne deres lektier. Skoletimerne varer fra 7-12. Imidlertid er der kl. 9 et kvarter frit til anden frokost; denne time benyttes iøvrigt til gymnastiktime i haven, der, om den også betragtes som skoletime, alletider giver en forfriskning. Klokken 12 spises; derefter er der fritid til kl. halv to, da en kort forberedelse til skolearbejdet finder sted. Fra 2-4 undervisningstimer, hvorpå børnene have en halv time til at fortære deres mellemmad i haven; derpå følger igen arbejdstiden indtil kl. halv 7, da der spises aftensmad. Aftenen er fri og anvendes ligesom tiden efter bordet, til at lege og spadsere i o.s.v. ... Klokken 9 går eleverne til sengs.«

Denne punktlighed og bestemte inddeling af tiden blev stadig mere vigtig i takt med fremvæksten af det moderne samfund. Mens tidens inddeling i det gamle bondesamfund blev bestemt af naturens rytme og de deraf følgende arbejdsopgaver, så fordrede arbejdsdelingen og vareøkonomien i det opkommende borgerlige samfund en abstrakt tidsinddeling. Samtidig blev »tid til penge«, hvorfor det blev nødvendigt at holde hus med den.

Egnsudvikling og folkeopdragelse

Alt i alt fungerede Brødremenighedens kostskoler som et effektivt opdragelsesinstrument i overgangsperioden mellem enevælden og det borgerlige samfund.

Da man ved skolernes 50-års jubi-

læum 1825 opgjorde periodens samlede elevtal, viste det sig, at af i alt 988 elever, var de 790 kommet udefra, mens kun 198 var kommet fra selve Christiansfeld. Det drejede sig navnlig om børn af embedsmænd, præster, officerer samt handels- og industridrivende, hvoraf de fleste stammede fra Danmark, Norge og Sverige og Her-tugdømmerne. Gennem disse mange elever udøvede herrnhuterne en vidtstrakt missionsvirksomhed af både religiøs, kundskabsmæssig og kulturel art.

Også på andre områder spillede byen en tilsvarende rolle. Brødrebysens rolle som egnsudviklende økonomisk centrum er allerede nævnt, og her ud over skal især fremhæves den omfattende indremissionske virksomhed, som de herrnhutiske lægprædikanter, de såkaldte emissærer, udøvede i det meste af Jylland og på Vestfyn. Langs deres rejseruter opstod i 1820'erne og 30'erne de første gudelige vækkelser, som – hvis vi nu tager de helt store historiske armsving frem – senere blev til bondebevægelsen, som igen mandede ud i højskoler, andelsbevægelse og politiske partier som Venstre og Det radikale Venstre.

Dermed fik både herrnhuterne og staten hver sit. Herrnhuterne fik udvidet deres missionsmark til også at omfatte det danske monarki, og staten fik sit egnsudviklingsprojekt, der på såvel det økonomiske som på det kulturelle område medvirkede til at nedbryde den gamle slendrian og slaphed, og som derved var med til at bane vejen for det frembrydende borgerlige samfund.

Kirkesalen 1982.

Efter en gennemgribende restaurering 1972-77 er »salshuset« i både det ydre og det indre ført tilbage til sin oprindelige skikkelse. Salen er præget af stor enkelhed. Der er intet alter og heller ingen billeder. Orgelet og de gamle håndmedede lysekroner er kirke-

*eneste egentligt dekorerede inventar; der ud over består inventaret kun af flyttelige bænke og det såkaldte liturgi-bord, hvorfra præsten leder gudstjenesten. Det store rum er holdt helt i hvidt og de brede gulve er ubehandlede og strøet med sand.
Foto Elise Petersen.*

Da den danske stat i årene op mod 1770 havde inviteret de herrnhutiske brødre til at etablere en brødreby indenfor rigets grænser, var det således ikke blot et udslag af voksende religiøs tolerance. Invitationen var lige så vel et bevidst led i den industri- og folkeopdragelsespolitik, som staten så længe havde forsøgt at gennemføre. Og modsat så mange af de andre forsøg, syntes dette eksperiment at bære frugt.

Eskild Sørensens dilemma

Den omstilling, som den herrnhutiske mission og opdragelse tilstræbte, var en hård proces for mange. Den stramme ydre disciplin og den indre moralske

selvopdragelse skabte ifølge Eskild Sørensen en Christiansfelder, der uagtet hans mange dyder var »tungsindig, nedslagen, alvorlig og tankefuld og (som) foragtede verden og dens glans«.

På trods heraf var der mange, der følte sig tiltrukket af livet i Brødremenigheden. Da størstedelen af byens befolkning levede et kønsadskilt liv, blev der kun født få børn, og der var derfor behov for en betydelig tilvandring. Men det var ikke noget problem. I løbet af de første 30 år nåede indbyggertallet op på cirka 750, d.v.s. det samme som en mindre købstad, og igennem det meste af 1800-tallet var der en stadig tilvandring af nye menighedsmedlemmer. Det var især fælles-

skabet og det religiøse budskab, der trak, men betydningen af byens for sin tid veludviklede sociale sikkerhedsnet skal næppe heller undervurderes.

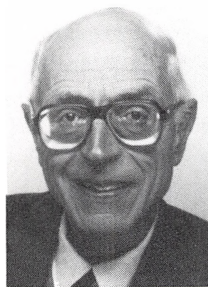
Som vi har set var Eskild Sørensen noget mere tvetydig i sin holdning til Brødremenigheden. På den ene side var han imponeret over herrnhuternes »eksemplariske levnet«, ligesom han flere gange blev dybt grebet af deres stærke følelsesmæssige fællesskab i den religiøse kultur. På den anden side nærrede han også en betydelig skepsis overfor livet i Brødremenigheden. Eskild havde sin rod i den gamle bondekultur, men her ud over skyldtes hans skepsis først og fremmest brødrenes gentagne forsøg på at liste ham med til mere end han selv ønskede, og overfor den pression slog han bak:

»Uagtet Christiansfeldernes gode eksemplariske levnet, der langt overgår vort, såsom de holde gudstjeneste i kirken 3 gange om dagen og man ingen banden hører af deres mund, og de er stræbsomme, dydige og tarvelige, og alt dette er jo en herlig sag – dog alligevel vil jeg aldrig give mig an med Christiansfelderne eller råde noget menneske dertil formedelst det tunge åg, man pålægger sig selv, rigtignok efter Bibelens ord, at vi ved megen trængsel skal indgå i Guds rige.«

Eskild var kort og godt ikke rede til den moral og den selvdisciplin, som det fremadstræbende brødresamfund fordrede. Han havde det godt, som han havde det. Men som det 19. århundrede skred frem blev der stadig færre af Eskilds slags.

En dansk republikaner

I 1840'ernes politiske kamp var grundlovsspørgsmålet dominerende uden at der for alvor blev rokket ved kongens status som statsoverhoved. Men ønsket om den totale afskaffelse af monarkiet havde dog ikke desto mindre sine tilhængere. En tidlig republikaner var den revolutionære forfatter og kunstner Louis Touscher, der i 1850 måtte gå i fængsel på grund af sine synspunkter. Mag.art. Ole Stender-Petersen biograferer Touscher.

Ole Stender-Petersen

Forfatteren og kunstneren Louis Touscher var af fransk slægt. Hans revolutionære og socialistiske virke i manddomsårene kan dog næppe forklares ud fra slægtsbaggrunden, thi just i revolutionsåret 1793 var det, at slægten drog udenlands som mange andre, der ikke kunne forlige sig med revolutionens udvikling.

Slægten Touscher kom 1793 til Norge. Siden flyttede den til Danmark. Her boede styrmand, senere skipper Johan Daniel Touscher på Christianshavn, og her fødtes sønnen Louis 11. juli 1821.

Efter en udlandsrejse til Tyskland var familien atter bosat på Christianshavn fra 1827. Københavns omfang var det samme som på Christian den 4's tid, – voldene hindrede udvidelse, – men befolkningen var blevet seksdoblet. I elendige spekulationsrønner var den arbejdende befolkning sammenstuvet. De håbløse hygiejniske forhold i de overbefolkede bolighuse og bydele fremmede i 1842 en tyfusepidemi.

Opvæksten

På Christianshavn boede det fattigste

proletariat. Det var ikke et rigtigt industriproletariat. Men sidst i 30'erne oplevede bydelen den begyndende industrialisering. De nymodens dampmaskiner vandt indpas i større industrielle værksteder. 1831 var der ca. 3.000 industriarbejdere, i revolutionsåret 1848 var der over 4.000 i København. De voksede rask væk i tal. Lidt efter lidt ændredes også Christianshavns halvt middelalderlige præg.

Forholdene på sin barndoms Christianshavn, hvor han i 1847 selv boede, dannede rammen om Touschers roman »Kjøbenhavns Mysterier«, som han udgav i 1847-48. Men handlingen er henlagt til før hans egen fødsel, til tiden omkring og efter bombardementet 1807. Dr. Dampes konspirative virksomhed, hvis begyndelse uhistorisk dateres til allerede 1815, stifter bogens skurke og helte nærmere bekendtskab med. Billedet af Dampes er mærkelig nok lidet flatterende, ligesom der vanker et par drøje hug i bogen til den senere Haandværkerdannelsesforening og Bondevenneselskabet af 1846.

Romanen befolkes af nattemørke skurke og snehvide helte og heltinder, og i beverdingen »Knaldhytten« foregår en stor del af handlingen. Beskri-

velsen af Børnehuset på Christianshavns Torv, Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, vidner om stort lokalkendskab. Også fangeoprøret og branden 1817 skildres, men handlingen kædes sammen med Damp-konspirationen!

Romanen mangler ikke en vis samfundskritik, men der er ikke tale om den store litteratur. Touschers vanlige spiritualitet og radikalisme savnes. Den romantiske tåreperser har selvfølgelig happy ending.

Redaktør på »Corsaren«

På det tidspunkt, denne roman udkom, var Touscher allerede kendt på venstrefløj.

Første gang vi støder på Touscher på yderste venstrefløj er i 1843-44, da han var ansvarshavende redaktør for M. A. Goldschmidts ugeblad »Corsaren«.

Goldschmidt var vel bladets ejer, udgiver og forlægger fra 1840, men først i 1843 stod han beskeden på bagsiden anført som dets forlægger. Derimod var de hyppigt skiftende ansvarshavende, »stråmændene«, navne anført lige under »hovedet« på forsiden.

Redaktørskifterne var foranlediget af censurbøder til redaktørerne. Således blev Goldschmidt selv 1843 idømt livsvarig censur, da Højesteret havde fundet ud af, at han var »Corsaren«s egentlige redaktør. Han måtte også selv i brummen nogle gange.

Af »Corsaren«s i alt 14 ansvarshavende »stråmands«-redaktører, der altså måtte tage skraldet, når der rejstes sag mod bladet efter beslaglæggelse, var Touscher det i den længste periode – fra bladets nr. 161 af 13. oktober 1843 til nr. 214 af 18. oktober 1844. Han var tillige en af de mere begavede ansvarshavende, måske fordi Gold-

Louis Touscher, en af Danmarks vel nok første republikanere, født på Christianshavn, død 1896 i Kapstaden. Han måtte i fængsel på grund af sine synspunkter. (Det kongelige Biblioteks billedsamling).

schmidt selv juni 1842 havde beklaget at have taget subjekter ind lige fra gaden.

Dømt

Ud fra hvad vi ved om Touschers senere stillingtagen var »Corsaren«s republikansk-sociale linie lige efter hans hovede. I vejviseren for 1844 lod han sig ligefrem opføre som redaktør af »Corsaren« og portrætmaler – med egen lejlighed Nørrevold 230. Det var ham en sand glæde i retten at »repræsentere« den idealistiske udgiver.

Også Touscher måtte gå af, da han 1844 blev idømt censur i et år. Som »Corsaren«s ansvarshavende stod han i 1844 anklaget fem gange, men blev frikendt i tre af sagerne. De to sager, han dømtes i, drejede sig om artikler, der mentes at have fornærmet regeringens sprogpolitik i Slesvig og dens politik i trykkefrihedsspørgsmålet. Desuden for at have udvist manglende ærbødighed for kongen.

Efter fratrædelsen kunne han hellige sig forfattervirksomheden og skrev den satiriske føljeton »Kortfattet Fædrelandshistorie« i »Corsaren« 1844-45 med stadige hentydninger til samtidens politiske forhold. Serien fortsatte, selv om Danske Kancelli, datidens indenrigsministerium, anlagde sag. Han gav sig også i kast med en »Kortfattet Verdenshistorie« i »Corsaren« begyndende med Syndfloden.

I 1846, da Touscher selv boede på Christianshavn og var blevet familiefar, var han medarbejder ved søndags- og ugebladet »Kjøbenhavns Charivari«. Forbilledet var det parisiske dagblad »Le Charivari«, der var begyndt 1833 og (til 1872) blev holdt oppe af litografens mester Honoré Daumiers satiriske streg.

Parisisk forbillede

Også den 4-siders københavnske »Charivari« havde mange satiriske tegninger (der dog langt fra kunne måle sig med Daumiers litografier i helsidesformat) og drev gæk med den servile og nationalliberale presse, men også med »Corsaren« og Goldschmidt, da denne 1846 solgte sit blad.

Touscher stod opført som redaktionssekretær fra nr. 9 for 2. august 1846, og allerede nu begynder »Kjø-

Republikaneren.

„Republi-
kaneren“, der i
Regelen ud-
kommer een
Gang agent-
tia, udføret
med 3 a 6
Illustrationer,
leveres Sub-
skribenterne
for 2 Sk. Crpt.

Sætte Nr.
søte. i Brøndst.
99, 2den Sal;
Springg. 38,
3die Sal;
Vælsingsørg.
327, i Stuen
over Gaarden,
og paa Chri-
stianshavn st.
Torveg. 385.

Nr. 1.

Med Svøben, for Sandhed og Folk!

1849.

Touscher udgav tidsskriftet »Republikaneren« under parolen »Og da vil monarkiet engang falde under jubelråbet Republikken leve.« Det var for dette han måtte i fængsel, bl.a. fordi en af dommerne fandt bladhovedet belastende, da den viste »... en

Frihedens Genius med Jacobinerhue, draget Sværd og bærende i sit Skjold Frihed og Retfærd trædende på levende Konger«. Dommen faldt i grundlovsåret 1849. (Universitetsbiblioteket).

benhavns Mysterier« at løbe som føljeton i bladet, men de blev ikke afsluttet, før sidste nummer udkom 5. januar 1847.

Fra nr. 24 for 15. november 1846 var Touscher både ansvarshavende redaktør, forlægger og udgiver af »Charivari«, efter at den hidtidige udgiver A. Caen havde overdraget ham bladet. Touscher ønskede at levere bedre tegninger samt at gøre bladet mere underholdende. I modsætning til den gamle »Corsar« manglede bladet klar, satirisk

radikalisme. Det var måske derfor det måtte gå ind uden varsel.

Udgiver

I revolutionsåret 1848 fortsatte Touscher sin publicistvirksomhed med i juni-juli at udgive ugebladet »Kalaidoscopet«. Det kom kun i fem numre, men var bedre end »Kjøbenhavns Charivari«. Tegningerne – eller rettere træsnittene, formentlig af redaktøren selv – var også morsommere. Stilen var let

og satirisk, men indholdet alvorligt, vendt mod resterne af enevælden.

Det var en videreførelse af »Corsaren«s linie. Touscher mindede »Magthaverne« om, at der fandtes en arbejderklasse, der ville vide at få sine rettigheder respekteret. Hvert nummer blev indledt med et digt i munter, men tillige demokratisk ånd. Sidste nummer af skillingsbladet kritiserede bl.a. den utilstrækkelige hjælp til faldne krigeres uforsørgede.

Kalaidoscopet og Republikaneren

Nr. 3-5 af »Kalaidoscopet« bar mottoet »Med Svøben, for Sandhed og Folk!« Det fandtes også i »hovedet« på et nyt 4-siders, illustreret skillingsblad, ligeledes udgivet af Touscher. Det var på gaden 14. januar 1849 og bar den usædvanlige titel »Republikaneren«. Det var usædvanligt, fordi ingen på den demokratiske venstrefløj, hverken i Haandværkerdannelsesforening, Bondevenneselskab eller Valgreformforening endsigte i den grundlovgivende forsamling havde øje for eller nævnte republikken som en mulighed. »Republikaneren« repræsenterede noget nyt og ukendt. Og for det har man frygt. Der kunne tegnes abonnement på ugebladet hos budene eller på redaktionen i Åbenrå 247, Touschers adresse.

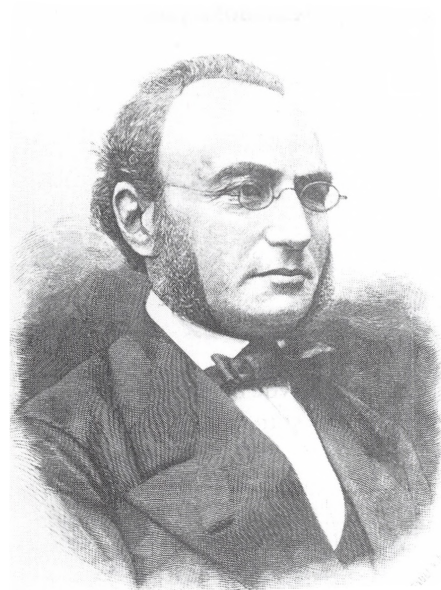
Bladet fortsatte »Kalaidoscopet«s linie, bl.a. blev fremskridtsmanden A. F. Tscherning kritiseret, fordi han som krigsminister havde givet folket værnepligt i stedet for almenvæbning.

Men det vigtigste var bladets programartikel. Så lidt som de andre stykker var den signeret, men var utvivlsomt skrevet af Touscher selv. Han

indledte med at bemærke, at republikken vel blev kompromitteret i Frankrig, men at den republikanske regeringsform alligevel var den eneste rette. Derfor ville »vi« af al magt søge at udbrede denne opfattelse for at fremskynde den dag, hvor også Danmark kunne indtræde blandt republikkerne.

Ned med monarkiet

Det skete ikke ud af noget ondt hjerte

Louis Touscher begyndte sin politiske karriere på det stærkt samfundskritiske »Corsaren«, som ejedes af M. A. Goldschmidt. Goldschmidt var en velkendt skikkelse i samtidens samfundsdebat og litterære fejder. (Det kongelige Biblioteks billedsamling).

mod kongerne eller kongelige personer, betonedes det. Men var man først enige om, at de ikke kunne være enevældige, så kunne man snart enes om, at de slet ikke behøvedes, fastslog »programmet« overoptimistisk. Det hævdede også, at man også hurtigt kunne enes om, at konstitutionelle monarker ikke gjorde gavn for en pipe tobak, men dog kostede betragtelige summer årligt.

Man var helt klar over, at forordningen af 27.9. 1799 (der blot var blevet mildnet 24.3. 1848) forbød på tryk at opfordre til omstyrtelse af den bestående (enevældige!) regeringsform. Derfor skrev Touscher, at det »være ... langt fra os« at opfordre borgerne dertil og til at jage »alleslags Prindser og Prindsesser bort fra landet«.

Man indså også, at de kredse, der stadig var økonomisk afhængige af monarkiet, let ville kunne ødelægge enhver republikansk bevægelse. En mægtig monarkisk hær ville kunne stables på benene under monarkens anførsel, »imod hvilken det vilde være en Bestialitet at kæmpe for Republikken«. Derfor ville man stykvis borttage »Systemets Grundpiller«, og sluttelig måtte det falde, om der end skulle gå årrækker endnu. Men havde først én begyndt, ville der snart komme flere til, og engang ville monarkiet falde under jubelråbet »Republikken leve!«

Regeringen skrider ind

Det var særlig denne programartikel, der fik justitsminister C. E. Bardenfleth til næste dag, 20. januar, at beordre politidirektør C. Bræstrup til at sætte Touscher under tiltale for overtrædelse af trykkefrihedsordningen af 27.9. 1799. Bladet ville jo omstyrte

Dr. Dampe-sagen benyttede Louis Touscher som inspirationskilde til sin roman »Kjøbenhavns Mysterier«. Dampe blev efter massiv politiinfiltration anklaget og dømt for højforrædderi i 1820. (Det kongelige Biblioteks billedsamling).

monarkiet og indføre republikken!

Enevældens flittige censor Chr. Reiersen beordrede to betjente til 23. januar at beslaglægge bladets oplag. Ved »besøg« hos bladets fire sælgere, hos bogtrykker F. Listoe og hos Touscher selv fik betjentene fat i 227 eksemplarer.

Det første nummer af »Republikaneren« var således det eneste »udkomne«.

Sagen mod Touscher løb for Kriminal- og Politiretten fra 30. januar til 16. juni med procedurer og forhør. Dommen lød på 6 måneders simpelt fængsel. Men Touscher kærede den til Højesteret.

Sagen kom først for Højesteret efter junigrundlovens vedtagelse. Den 27. august forelagde anklager og forsvarer indlæg. Også højesteretsaktør, etatsråd C. C. Blechingberg, fandt, at Touschers republikanske agitation i bladet var strafbar efter bemeldte forordning af 1799.

Derimod var defensor, prokurator R. Salicath, mere spidsfindig og juridisk skarpsindig: da bladet udkom, ar-

gumenterede han, var den forfatning, der skulle afløse den enevældige, underkastet offentlig debat. Der forelå et interregnum eller provisorium, hvor kongen ikke længere var enevældig, men endnu ikke konstitutionel monark, et monarkisk hamskifte.

Konklusionen var, at programartiklen ikke med rette kunne gå på kongen. Det stod enhver frit for under hint provisorium at anbefale den ene eller

Medens republikanismen gennemsyrede de nye stater i Syd- og Nordamerika og mange af 1800-tallets politiske bevægelser i Europa, stod monarkiet stærkt i Danmark, selv under den politiske kamp i 1848-49. Touscher var således forholdsvis alene og vandt først proselytter i større tal ved arbejderbevægelsens fremkomst. Her ses opløb ved Hotel D'Angleterre 22/3 1848 ved Kongens Nytorv.

den anden forfatning. Touscher havde blot fremsat en ikke strafbar anskuelse: at republikken var at foretrække for monarkiet. Defensor påstod derfor friindelse.

I fængsel

Men de otte ud af ni dommere i Højesteret voterede 17. december for, at kriminalrettens dom burde stå ved magt. Touscher dømtes for at opfordre til omstyrtelse af den bestående regeringsform, samt forhånelse i almindelighed af den monarkiske regeringsform. Et dissenterende votum gik dog ind for, at Touscher burde for tiltale fri at være.

1850 afsonede Louis Touscher sin straf i Københavns Politiarrest, hvor sønnen August besøgte ham. Det gjorde et dybt indtryk på den 4-årige at se sin fader bag lås og slå, »fordi han havde udtalt de sandheder, magthaverne helst ville være fri for at høre«.

Sagen mod republikaneren Touscher viste, at det var så som så med den nyvundne frihed. På en måde kan Touscher opfattes som det unge demokratis første martyr for pressefriheden.

Februar-december 1852 udgav Touscher et nyt, illustreret satirisk ugeblad, »Nemesis«. Det satiriserede over konservatismen og helstatspolitikken. En hyppig skydeskive var den nu helstatlige »Kjøbenhavnspost«. Touscher lå her principielt på linie med de nationalliberale.

Fra Christianshavn til Sydafrika

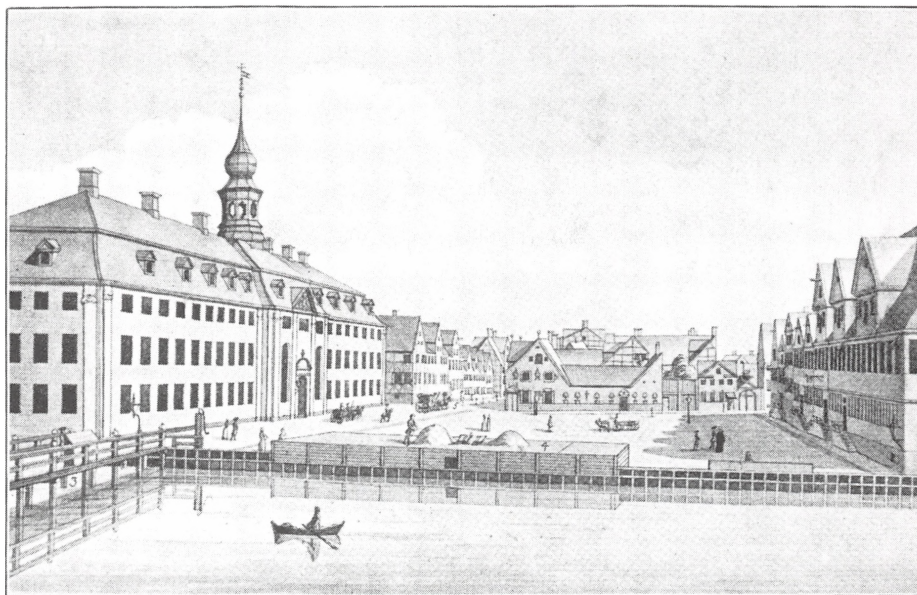
Men Touscher udviklede sig videre til aktiv arbejderpolitiker. Han samarbejdede fra 1852 med Danmarks første

socialist Frederik Dreier. Touscher sluttede sig 1871 sammen med sin søn, Den Internationale Arbejderforening for Danmark. Han skrev i ateistisk ånd artikler i »Socialisten«, men lagde sig ud med Louis Pio og blev 1875 ekskluderet af foreningen.

Louis Touscher udvandrede 1877 med sin familie til Kapstaden, hvor han døde 1896. Han var en interessant skæbne, hvis indsats som systemkritiker på dansk politiks venstre fløj i nogen grad er blevet overset. Ikke mindst sagen mod ham i 1849 var en slags prøvesag for det unge demokrati, selv om ingen rigtig var sig dette bevidst.

Kilder:

Louis Touschers produktion i 1840'erne. Landsarkivet for Sjælland m.v.: Kriminal- og politirettens arkiv 1848-49, bl.a. forhørs-, dom- og voteringsprotokoller. Rigsarkivet: Højesterets arkiv: Domssager 1849 17/12 Sag nr. 169. Domprotokol for 1849, litra B, nr. 169 17.12.1849; litra C, nr. 169, votering 17.12.1849.

Tugt- Rasp- og Forbedringshuset på Christianshavn 1755. Opvæksten ved dette fængsel spillede en stor rolle for Touschers politiske stillingtagen.

Fra ugebladet »Nemesis«, som Tou-
scher også udgav.

En adelig Junker.

— Faer! Hvad er det for en lille Dreng med den Tjener bag?
— Det er en adelig Junker, mit Barn!
— Hvad skal man lære, for at blive saadan en adelig Junker?
— Ingenting, min Dreng, Ingenting! —